

Diagnoza stanu i funkcjonowania pieczy zastępczej w województwie lubuskim

Raport z badania

Zielona Góra, październik 2024

Spis treści

Podsumowanie najważniejszych wyników badania	4
Wstęp	5
1. Pojęcia, teoria	8
1.1. Powstanie systemu pieczy zastępczej i jego podstawy aksjologiczne	8
1.2. Organizacja pieczy zastępczej	11
1.2.1. Budowa systemu pieczy zastępczej.....	11
1.2.2. Jednostki samorządu terytorialnego i ich zadania w zakresie pieczy zastępczej .	15
1.3. Piecza zastępcza w kontekście deinstytucjonalizacji	17
1.4. Kierunki rozwoju pieczy zastępczej	20
2. Potrzeby w zakresie usług pieczy zastępczej	22
2.1. Zjawiska demograficzne kształtujące zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej	22
2.2. Stan pieczy zastępczej według Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej	27
2.2.1. Powody umieszczania dzieci w pieczy zastępczej	27
2.2.2. Zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej i wyzwanie w ich realizacji	29
2.3. Stan i perspektywy rozwoju pieczy zastępczej w województwie lubuskim – Bank Danych Lokalnych	31
2.3.1. Problemy definicyjne	31
2.3.2. Instytucjonalna piecza zastępcza	31
2.3.3. Rodzinna piecza zastępcza	49
3. Realizacja celów deinstytucjonalizacji w systemie pieczy zastępczej	63
3.1. Analiza Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej	63
3.2. Analiza stanu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w województwie lubuskim na podstawie wybranych danych powiatowych	65
3.3. Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej	66
4. Podsumowanie analizy systemu pieczy zastępczej w województwie lubuskim: Wyzwania, rekomendacje i kierunki dalszych badań	68
4.1. Realizacja celów badań	69
4.2. Rekomendacje i wytyczne odnośnie do dalszych badań	71
Bibliografia	73
Spis Tabel	75
Spis wykresów	77
Spis schematów	78

Aneks 79

Podsumowanie najważniejszych wyników badania

1. Raport prezentuje wyniki analizy danych zastanych dotyczących funkcjonowania pieczy zastępczej. Głównymi celami badania było określenie zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej oraz ocena postępów w ich deinstytucjonalizacji. Analiza objęła lata 2019-2023.
2. Dane wskazują, że mimo spadającej liczby wskaźnika dzietności, nie zmniejsza się zapotrzebowanie na miejsca w pieczy zastępczej. Zwiększyła się liczba dzieci przypadających na jedną rodzinę zastępczą zawodową i jednocześnie wzrosła liczba dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz liczba dzieci przypadających na jeden rodzinny dom dziecka. System jest coraz bardziej obciążony, mimo że mamy do czynienia z kryzysem demograficznym.
3. Powstanie większej ilości placówek opiekuńczo – wychowawczych nie skutkowało zwiększeniem ogólnej liczby dostępnych w nich miejsc. Ich liczba była w 2023 roku mniejsza o 6, niż na początku analizowanego okresu. Placówki socjalizacyjne są najpowszechniej występującym w województwie lubuskim typem placówki opiekuńczo – wychowawczej. Tego typu placówki nie występowały w analizowanym okresie jedynie w dwóch najbardziej na północ wysuniętych powiatach: gorzowskim i strzelecko-drezdeneckim.
4. W województwie lubuskim nie funkcjonuje ośrodek preadopcyjny i regionalna placówka opiekuńczo-terapeutyczna. Rodzi to pytania o zaspokojenie potrzeb w zakresie opieki nad dziećmi ze szczególnymi potrzebami.
5. Lubuskie wyróżnia się na tle innych województw liczbą dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 r. ż. W 2023 było to 10,09 dziecka. Dla porównania w województwie małopolskim – 3,84. Oznacza to, że statystyczne dziecko mieszkające w naszym regionie ma większe szanse znalezienia się w rodzinnej pieczy zastępczej. Powodów takiego stanu rzeczy może być wiele. Jednym z nich mogą być różnice kulturowe i zaszczości historyczne.
6. Zmniejszyła się liczba rodzin zastępczych spokrewnionych i liczba dzieci w nich przebywających. To jest obszar, w którym widoczny jest wpływ kryzysu demograficznego. To jednak równocześnie najpowszechniej występujący w województwie typ pieczy zastępczej, w którym opiekę znajduje najwięcej dzieci.
7. W analizowanym okresie w województwie lubuskim zwiększyła się liczba rodzin zastępczych niezawodowych oraz liczba umieszczonych w nich dzieci. Występują jednak bardzo duże różnice pomiędzy powiatami w liczbie dzieci przypadających na jedną tego typu rodzinę. W 2023 roku nastąpił nagły wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych, których liczba utrzymywała się wcześniej na mniej więcej stałym poziomie. Być może widoczny jest efekt działań na rzecz deinstytucjonalizacji. Alarmujące jest jednak zwiększenie się liczby dzieci przypadających na jedną rodzinę zastępczą zawodową.

Wstęp

W niniejszym raporcie prezentujemy wyniki analizy danych zastanych dotyczących funkcjonowania systemu pieczy zastępczej w województwie lubuskim w latach 2019-2023. Badanie to jest punktem wyjścia do dalszych, pogłębionych analiz tego systemu. Ogólnym celem tych diagnoz jest optymalizacja działania systemu pieczy zastępczej, podjęcie działań na rzecz możliwie najpełniejszego zaspokojenia potrzeb w zakresie jego usług oraz wsparcie procesu ich deinstytucjonalizacji.

Szczegółowe cele przeprowadzonej analizy danych zastanych:

1. Przedstawienie głównych założeń systemu pieczy zastępczej, w tym jego celów oraz regulacji prawnych określających metody ich realizacji.
2. Identyfikacja społeczno-demograficznych uwarunkowań działania systemu pieczy zastępczej.
3. Określenie zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej w województwie lubuskim.
4. Analiza ilościowych aspektów funkcjonowania systemu pieczy zastępczej oraz ocena stopnia zaspokojenia potrzeb w zakresie świadczonych usług.
5. Wyjaśnienie istoty procesu deinstytucjonalizacji systemu pieczy zastępczej oraz ocena jego przebiegu w województwie lubuskim.
6. Identyfikacja obszarów działania systemu pieczy zastępczej wymagających pogłębionej analizy opartej na danych empirycznych, wraz z określeniem celów badania, pytań badawczych oraz odpowiednich technik zbierania danych.

Przyjęliśmy, że czasowy zakres analizy systemu pieczy zastępczej to pięć lat przypadających na okres między 2019 a 2023 rokiem. Za taką decyzją stało kilka przesłanek. Po pierwsze, w tym okresie moc straciły ostatnie przepisy przejściowe zawarte w ustawie z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (dalej: ustawa OWRISPZ). Możliwe zatem jest sprawdzenie, jak przebiegał ostatni etap implementacji tych przepisów w województwie lubuskim. Po drugie, zależało nam na tym, żeby zidentyfikować procesy zachodzące wewnątrz systemu pieczy zastępczej, co wymaga przyjęcia co najmniej kilkuletniej perspektywy czasowej. W przypadku demograficznego kontekstu działania tego systemu przyjęliśmy jeszcze dłuższą perspektywę czasową. Dane demograficzne prezentowane w dalszej części raportu dotyczą lat 2000-2023. Wynika to oczywiście z faktu, że obecnie działaniem systemu pieczy zastępczej objęte są dzieci i osoby pełnoletnie urodzone właśnie w tym czasie. Dane z ostatnich lat dają nam możliwość przewidywania zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej w przyszłości. Ocena obecnych potrzeb wymaga jednak sięgnięcia do danych z poprzednich dwóch dekad.

Analizą objęliśmy wszystkie powiaty województwa lubuskiego. Były one dla nas podstawowymi jednostkami analizy w przypadku danych statystycznych, co wynika z zapisów ustawy OWRISPZ, przydzielających samorządom na szczeblu powiatowym wiele zadań związanych z organizacją systemu pieczy zastępczej.

Badanie danych zastanych zostało przeprowadzone przez pracowników zespołu ds. badań i analiz, który działa w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej w Zielonej Górze w ramach projektu “Efekt synergii - koordynacja lubuskiego włączenia społecznego”. Prace koncepcyjne, analityczne oraz przygotowanie raportu trwało 5 miesięcy, od czerwca do października 2024.

Źródła danych zastanych wykorzystanych w raporcie:

- literatura przedmiotu, w tym zwłaszcza:
  - opracowania dotyczące aksjologicznych podstaw systemu pieczy zastępczej oraz jej historii
  - prace dotyczące procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej
  - raporty z badań
- obowiązujące akty prawne, w tym w szczególności ustawa OWRISPZ
- oficjalne dokumenty, m.in.
  - raporty NIK
  - raporty z kontroli prowadzonych przez instytucje państwowe (np. Urząd Wojewódzki)
- dokumenty strategiczne, w tym między innymi:
  - Wojewódzki Program Wsparcia Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2023-2028,
  - Powiatowe Programy Rozwoju Pieczy Zastępczej,
- dane statystyczne udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny w Banku Danych Lokalnych, w tym w szczególności:
  - dane dotyczące zjawisk demograficznych w województwie lubuskim w latach 2000-2023,
  - dane dotyczące liczby placówek oraz liczby osób objętych pieczą zastępczą w latach 2019-2023.

W poniższej tabeli prezentujemy informacje na temat źródeł danych wykorzystanych do osiągnięcia poszczególnych celów analizy danych zastanych. Wskazujemy także części raportu, w których zostały one omówione.

Tabela 1. Źródła wykorzystywane do osiągnięcia celów analizy danych zastanych

Cel badań	Podstawowe źródła danych	Rozdział raportu
1. Przedstawienie ogólnych założeń systemu pieczy zastępczej.	Literatura przedmiotu Akty prawne Oficjalne dokumenty	Rozdział 1
2. Identyfikacja społeczno-demograficznych uwarunkowań działania systemu pieczy zastępczej.	GUS Dokumenty strategiczne Literatura przedmiotu	Rozdział 2
3. Ocena zapotrzebowania na usługi systemu pieczy zastępczej w województwie lubuskim.	Dokumenty strategiczne	Rozdział 2
	GUS	Rozdział 3
4. Ocena stopnia zaspokojenia potrzeb w zakresie usług pieczy zastępczej.	GUS	Rozdział 3
5. Ocena przebiegu procesu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w województwie lubuskim.	GUS Oficjalne dokumenty Dokumenty strategiczne	Rozdział 4
6. Określenie celów i sposobów przeprowadzenia pogłębionej analizy systemu pieczy zastępczej w województwie lubuskim.	Podsumowanie danych wykorzystanych we wcześniejszych częściach raportu	Rozdział 5

1. Pojęcia, teoria

1.1. Powstanie systemu pieczy zastępczej i jego podstawy aksjologiczne

Rodzina pochodzenia przekazuje wartości, zapewnia opiekę i bezpieczeństwo. Jest najważniejszym środowiskiem człowieka, zwłaszcza w pierwszych kilkunastu latach życia. Rodzina kształtuje młodą osobę, przekazuje wiedzę o życiu jej przodków, jest źródłem wiedzy o niej samej. Jednak nie każde dziecko ma rodzinę kochającą, w której otrzymuje miłość i bliskość. Wielu rodziców nie radzi sobie w kwestii opiekuńczo-wychowawczej, ma problemy z uzależnieniem. Są to najczęstsze przyczyny umieszczania dzieci w różnych formach pieczy zastępczej. W społeczeństwie od zawsze można było wyszczególnić grupę dzieci niechcianych, niekochanych, takich, które zostały porzucone czy osierocone, dzieci z niepełnosprawnością lub pozamałżeńskie. Historia opieki zastępczej nad dziećmi pozbawionymi dorosłych opiekunów to proces przejścia od opieki filantropijno-charytatywnej do szeroko rozwiniętej opieki instytucjonalnej w XX i XXI wieku.¹

Rodzinną opieką zastępczą rozpoczęła swoją długą tradycję w XVI wieku za sprawą francuskiego duchownego św. Wincentego `a Paulo. W związku z wysoką śmiertelnością dzieci w ochronkach, pochodzących z rodzin ubogich, wielodzietnych i patologicznych, umieszczał je u kobiet na wsi. W II połowie XVII wieku, w 1652 roku, królowa Maria Ludwika sprowadziła do Polski Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego `a Paulo, które zajmowało się opieką nad opuszczonymi dziećmi. Założone placówki w Warszawie, Chełmie, Krakowie i Białej Podlaskiej rozpoczęły polską historię opieki zakładowej. Kontynuował ją francuski misjonarz Gabriel Piotr Baudouin, który w 1717 przybył do Polski, aby w 1736 roku utworzyć szpitalik dla niemowląt. W sytuacji przepełnienia szpitalika, opiekę nad dziećmi powierzano rodzinom włościańskim. Takie szpitale i placówki najczęściej powstawały przy kościołach i zgromadzeniach zakonnych. Idea niesienia pomocy opuszczonym dzieciom rozpowszechniała się w całej Polsce. Z czasem umieszczanie sierot i porzuconych dzieci w rodzinach zastępczych upowszechniło się i w coraz mniejszym stopniu było związane z działalnością charytatywną. W 1775 roku powstał centralny organ do zarządzania dobroczynnością pod nazwą "Komisje nad szpitalami".²

W okresie zaborów opieka nad dziećmi była podporządkowana interesom państw zaborczych. W zaborze rosyjskim nie funkcjonowała formalna ustawa o opiece nad dziećmi, jednak w II połowie XIX wieku zaczęły powstawać zbiurokratyzowane, powiatowe i miejskie rady dobroczynne, które organizowały i nadzorowały zakłady opiekuńcze. W zaborze pruskim opiekę nad porzuconymi dziećmi organizowały gminy, powstawały też tzw. rady sieroce. W zaborze austriackim opiekę nad dziećmi organizowano zgodnie z kodeksem cywilnym z 1811 roku. Pierwszeństwo w realizacji zadań opiekuńczych miały stowarzyszenia i fundacje dobroczynne, a po przekroczeniu ich możliwości finansowych, funkcje te przejmowały gminy. Istotną rolę w sprawowaniu opieki nad dziećmi odgrywała również

¹ red. Kordaczuk-Wąs, Wiktorowicz-Sosnowska, I. Drozd, Piecza zastępcza - historia i współczesność, Rodzina zastępcza. Pomiędzy prawem teorią i praktyką, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2018.

² tamże.

działalność społeczna. W tym okresie powstały takie organizacje jak Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności w 1814 r., Towarzystwo Przyjaciół Dzieci w 1880 r., Towarzystwo Opieki nad Dziećmi w 1906 r. oraz Towarzystwo Gniazd Sierocych Kazimierza Jeżewskiego w 1911 r. Czas I wojny światowej to działania Rady Głównej Opiekuńczej, która powierzała opiekę nad dziećmi rodzinom wiejskim. Kolejne lata to uznawanie prawa dziecka bez opieki rodzicielskiej do opieki i pomocy państwa - zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku, Ustawą z dnia 16 sierpnia 1923 roku o opiece społecznej, która weszła w życie 21 marca 1924, w której również uznano prawa dzieci do opieki i pomocy państwa.³ Następstwem I wojny światowej było m.in. to, że w 1921 roku w Polsce było 112 tys. sierot zupełnych.⁴ Warto wspomnieć, że opieka społeczna w pierwszych latach II Rzeczypospolitej realizowana była głównie przez podmioty pozarządowe: organizacje społeczne, fundacje, zgromadzenia zakonne oraz związki wyznaniowe.⁵

W 1926 roku w Łodzi zaczęto tworzyć rodziny zastępcze. Kluczowym celem było zapewnienie dzieciom godnych warunków życia, takich jak odpowiednie mieszkanie oraz zdrowych rodziców, którzy traktowaliby dziecko jak swoje własne. Wydział Opieki Społecznej koordynował i nadzorował funkcjonowanie rodzin zastępczych. W 1934 roku Ministerstwo Opieki Społecznej oficjalnie usankcjonowało rodzinną opiekę zastępczą. W 1936 roku w Polsce funkcjonowało 6175 rodzin zastępczych, w których wychowywało się 8173 dzieci. Przed wybuchem II wojny światowej liczba rodzin zastępczych wzrosła do 8,5 tys., a liczba dzieci do około 10,6 tys.⁶

W czasie II wojny światowej dotychczasowy stan funkcjonowania pieczy zastępczej bardzo podupadł. Tysiące dzieci opuszczonych lub osieroconych znajdowało dach nad głową u obcych ludzi, którzy przyjmując je do siebie spełniali po prostu obowiązek obywatelski. Po zakończeniu II wojny światowej 1,5 mln dzieci w Polsce straciło swoich rodziców i zostało sierotami, półsierotami lub nie miało żadnej opieki, a 320 tys. dzieci wymagało natychmiastowej pomocy.⁷ 12 czerwca 1945 roku Rada Ministrów przyjęła uchwałę o przekazaniu ministrowi oświaty spraw dotyczących opieki nad dziećmi w wieku od 3 do 18 lat. W 1946 roku w rodzinach zastępczych wychowywało się około 68 tys. dzieci. W pierwszej połowie lat 50. XX wieku nastąpił znaczący spadek tworzonych rodzin zastępczych, a zaczęły powstawać państwowe placówki opiekuńczo-wychowawcze. W 1958 r. resort zdrowia powołał do życia tzw. rodziny opiekuńcze, w których umieszczano najmłodsze dzieci - od 6 miesięcy życia do 3 roku życia. W latach 60 ubiegłego wieku wcześniej obowiązujące rozporządzenia i akty prawne przedawniły się i zaczęto przywiązywać większą wagę do rozwoju rodzin opiekuńczych. W 1965 roku przyjęto uchwałę

---

³ tamże s. 11.

⁴ Pląsek R., Dynamika przemian instytucji pieczy zastępczej w Polsce, Polityka Społeczna nr 2/2019, Polska Akademia Nauk, 2019.

⁵ tamże s. 8.

⁶ red. Kordaczuk-Wąs, Wiktorowicz-Sosnowska, I. Drozd, Piecza zastępcza - historia i współczesność, Rodzina zastępcza. Pomiędzy prawem teorią i praktyką, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2018.

⁷ Pląsek R., Dynamika przemian instytucji pieczy zastępczej w Polsce, Polityka Społeczna nr 2/2019, Polska Akademia Nauk, 2019.

w sprawie zasad i trybu powierzania dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej w wieku od 3 do 7 lat rodzinom zastępczym. Lata 70 XX wieku to krytyka instytucjonalnej formy opieki zastępczej i zwrócenie większej uwagi na rodziny zastępcze, które są przede wszystkim tańszą formą opieki. W tej dekadzie XX wieku weszła w życie także uchwała w sprawie pomocy materialnej, i zasad jej funkcjonowania, dla dzieci do 18 r.ż. przebywających w rodzinach zastępczych. W ramach kolejnej decyzji wychowankowie pieczy zastępczej mieli prawo, np. do bezpłatnego korzystania ze żłobków i przedszkoli. Wydano także rozporządzenie, które określało wymagania wobec kandydatów na rodziny zastępcze oraz współpracy rodzin zastępczych z sądami i organami administracyjnymi, a umieszczanie dzieci w rodzinach zastępczych odbywało się na podstawie orzeczenia sądu opiekuńczego lub na wniosek czy za zgodą biologicznych rodziców dziecka.⁸

W latach 80. XX wieku w Polsce zaczęła rozwijać się idea wiosek dziecięcych - SOS Wioski Dziecięce, które są częścią międzynarodowego stowarzyszenia SOS Children's Villages, obecnej w 137 krajach i terytoriach. W Polsce działają od 1984 roku i obecnie prowadzą 4 SOS Wioski Dziecięce, gdzie opuszczone i osierocone dzieci znajdują dom.⁹ Opieka nad dziećmi realizowana jest w warunkach zbliżonych do rodzin wielodzietnych.¹⁰

Koniec lat 80. i lata 90. XX wieku to okres wielu zmian w polityce dotyczącej funkcjonowania rodzin zastępczych. Od 1989 r. dzieci do lat 3 były objęte opieką merytoryczną i finansową resortu oświaty; wprowadzono nowe regulacje prawne dotyczące wyboru rodzin zastępczych oraz udzielania im wsparcia. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 21 października 1993 r. rodziny zastępcze miały otrzymywać pomoc finansową, by zapewnić dzieciom możliwie najlepsze warunki mieszkaniowe i inne - jak najbardziej zbliżone do warunków panujących w rodzinach biologicznych.

Zgodnie z Ustawą z dnia 29 grudnia 1998 roku, zadania związane nie tylko z funkcjonowaniem rodzin zastępczych, ale także z opieką nad dziećmi, przeniesiono z resortu oświaty do pomocy społecznej. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lipca 1999 roku wprowadziło nowe zasady opieki nad dziećmi w rodzinach zastępczych oraz zmieniono wysokość świadczeń pieniężnych kierowanych do dzieci w tych rodzinach. Następne rozporządzenie z dnia 29 września 2001 roku określiło zasady funkcjonowania rodzin zastępczych, kryteria przygotowania kandydatów na rodziny zastępcze, kwestie wsparcia finansowego rodzin oraz wynagrodzeń dla rodziców zastępczych. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 roku, która weszła w życie 1 maja 2004 roku, była kolejnym istotnym dokumentem regulującym funkcjonowanie rodzin zastępczych.

Obecnie obowiązuje Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (ustawa OWRISPZ). Zgodnie z art. 32. 1. "Piecza zastępcza jest

---

⁸ red. Kordaczuk-Wąs, Wiktorowicz-Sosnowska, I. Drozd, Piecza zastępcza - historia i współczesność, Rodzina zastępcza. Pomędzy prawem teorią i praktyką, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2018.

⁹ SOS Wioski Dziecięce w Polsce <https://wioskisos.org/kim-jestesmy/>

¹⁰ red. Kordaczuk-Wąs, Wiktorowicz-Sosnowska, I. Drozd, Piecza zastępcza - historia i współczesność, Rodzina zastępcza. Pomędzy prawem teorią i praktyką, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2018.

sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia dziecku opieki i wychowania przez rodziców”.

Ustawa określa:

1. “zasady i formy wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych;
2. zasady i formy sprawowania pieczy zastępczej oraz pomocy w usamodzielnieniu jej pełnoletnich wychowanków;
3. zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
4. zasady finansowania wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
5. zadania w zakresie postępowania adopcyjnego”¹¹

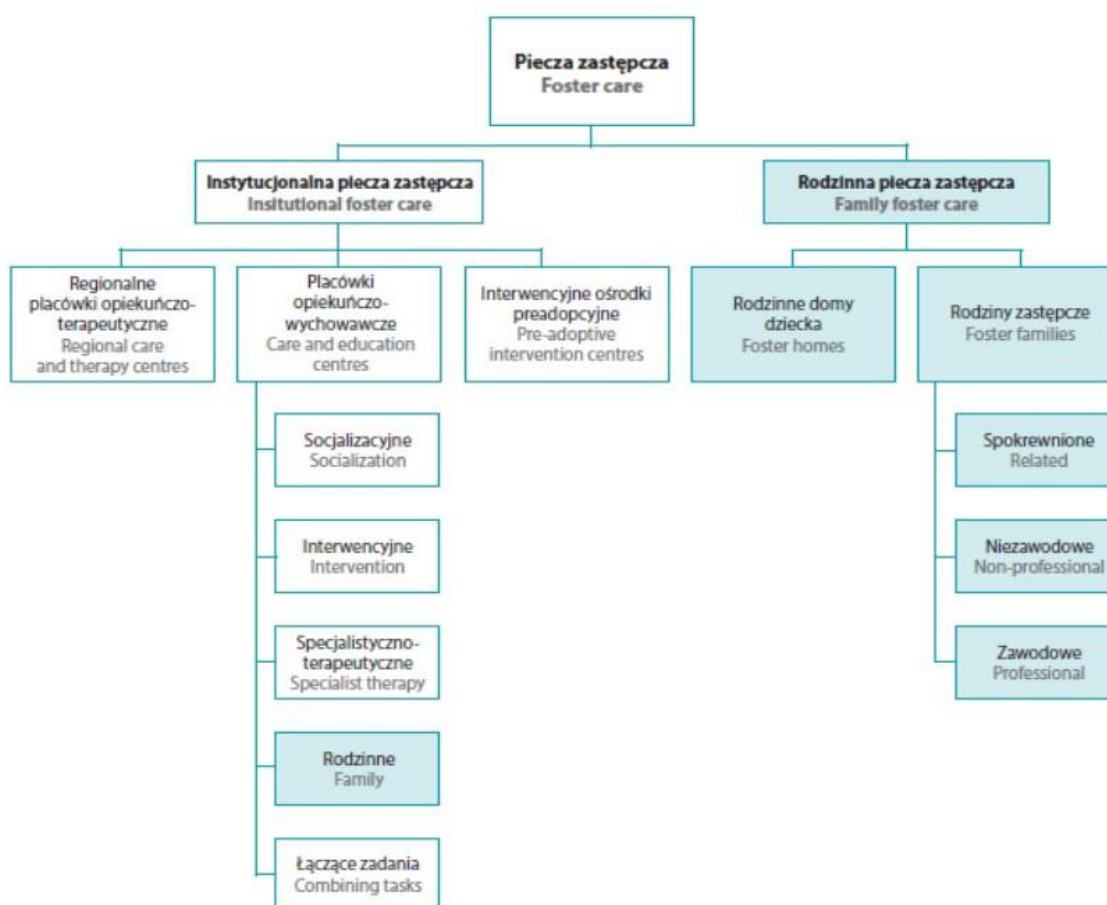
1.2. Organizacja pieczy zastępczej

1.2.1. Budowa systemu pieczy zastępczej

Zgodnie z Ustawą z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, podział form pieczy zastępczej wygląda następująco:

---

¹¹ Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887).

Schemat 1. Podział form pieczy zastępczej

Pieczka zastępcza dzieli się na dwie formy: **rodzinną** i **instytucjonalną**. Charakterystykę zaczniemy od **rodzinnej** pieczy zastępczej. Obejmuje ona **rodzinne domy dziecka** oraz **rodziny zastępcze**, wśród których wyróżnia się: **rodziny spokrewnione, niezawodowe i zawodowe, w tym zawodowe pełniące funkcję pogotowia rodzinnego i zawodowe specjalistyczne**. Rodzina zastępcza oraz rodzinny dom dziecka mają obowiązek zapewnić dziecku całodobową opiekę i wychowanie, a szczególnie:

- traktować dziecko w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości osobowej;
- zapewnić dostęp do przysługujących świadczeń zdrowotnych;
- zapewnić kształcenie, wyrównanie braków rozwojowych i szkolnych;
- zapewnić rozwój uzdolnień i zainteresowań;
- zaspokajać jego potrzeby emocjonalne, bytowe, rozwojowe, społeczne i religijne;
- zapewnić ochronę przed arbitralną lub bezprawną ingerencją w życie prywatne dziecka;
- umożliwić kontakt z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej.

Rodzina zastępcza oraz prowadzący rodzinny dom dziecka mają obowiązek współpracy z ośrodkiem adopcyjnym, koordynatorem i organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej.

Rodzinny dom dziecka tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, którzy wzięli pod opiekę dziecko, w celu sprawowania nad nim pieczy zastępczej. W rodzinnym domu dziecka, w tym samym czasie, może przebywać łącznie nie więcej niż 8 dzieci, osób które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej, oraz osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą jako niepełnoletnie, oraz nieokreślona liczba dzieci biologicznych lub adoptowanych. Wychowankowie nie powinni przekraczać 18 roku życia, wyjątkiem jest sytuacja, kiedy kontynuują naukę, wtedy mogą zostać w rodzinnym domu dziecka do 25 roku życia. Opiekunowie mają obowiązek zapewnić podopiecznym stabilizację potrzebną do prawidłowego rozwoju, warunki zbliżone do tych, które otrzymaliby w rodzinie naturalnej. W rodzinnym domu dziecka, w którym przebywa więcej niż 4 dzieci możliwe jest zatrudnienie osoby do pomocy przy sprawowaniu opieki nad dziećmi i przy pracach gospodarskich.

Rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, którzy są wstępnymi, tzn. babcia, dziadek lub rodzeństwo dziecka.

Rodzinę zastępczą niezawodową tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, mogą być to osoby z rodziny dziecka, niebędące wstępnymi, lub rodzeństwem, ale także osoby niespokrewnione z dzieckiem.

Rodzinę zastępczą zawodową tworzą małżonkowie lub osoba niepozostająca w związku małżeńskim, niebędący wstępnymi lub rodzeństwem dziecka, z którymi starosta zawiera umowę o pełnienie funkcji rodziny zastępczej zawodowej. W rodzinie zastępczej zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej, w tym samym czasie, może przebywać łącznie nie więcej niż 3 dzieci, osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej. W **rodzinie zastępczej zawodowej pełniącej funkcję pogotowia rodzinnego**, umieszcza się do 3 dzieci do czasu ustabilizowania sytuacji dziecka, nie dłużej niż 4 miesiące. **Rodzina zawodowa specjalistyczna** obejmuje opieką dzieci niedostosowane społecznie oraz dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności, a także małoletnie matki z dziećmi.

Natomiast **instytucjonalna** forma pieczy zastępczej jest sprawowana w formie: **placówki opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej** oraz **interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego**. Placówka opiekuńczo-wychowawcza dzieli się na cztery typy: rodzinną, socjalizacyjną, interwencyjną i specjalistyczno-terapeutyczną. Placówka opiekuńczo-wychowawcza:

- a. zapewnia dziecku całodobową opiekę i wychowanie oraz zaspokaja jego niezbędne potrzeby, w szczególności emocjonalne, rozwojowe, zdrowotne, bytowe, społeczne i religijne;
- b. realizuje przygotowany we współpracy z asystentem rodziny plan pomocy dziecku;
- c. umożliwia kontakt dziecka z rodzicami i innymi osobami bliskimi, chyba że sąd postanowi inaczej;
- d. podejmuje działania w celu powrotu dziecka do rodziny;

- e. zapewnia dziecku dostęp do kształcenia dostosowanego do jego wieku i możliwości rozwojowych;
- f. obejmuje dziecko działaniami terapeutycznymi;
- g. zapewnia korzystanie z przysługujących świadczeń zdrowotnych.

Placówka opiekuńczo-wychowawcza współpracuje, w zakresie wykonywanych zadań, z sądem, powiatowym centrum pomocy rodzinie, rodziną, asystentem rodziny, organizatorem rodzinnej pieczy zastępczej oraz z innymi osobami i instytucjami, które podejmują się wspierania działań wychowawczych placówki opiekuńczo-wychowawczej, w szczególności w zakresie przygotowania dziecka do samodzielnego życia, jeżeli osoby te uzyskają akceptację dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej oraz pozytywną opinię organizatora rodzinnej pieczy zastępczej.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu **rodzinnego** można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 8 dzieci, osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej, oraz osób opuszczających rodzinną pieczę zastępczą jako niepełnoletnie. W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego wychowuje się dzieci w różnym wieku, w tym dorastające i usamodzielniające się. Placówka tego typu umożliwia wspólne wychowanie i opiekę licznemu rodzeństwu.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu **socjalizacyjnego** umieszczane są dzieci powyżej 10 roku życia, wymagające szczególnej opieki lub mające trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie. Umieszczenie dziecka poniżej 10. roku życia jest możliwe w przypadku, gdy w placówce przebywa matka lub ojciec tego dziecka oraz w innych wyjątkowych sytuacjach. W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 14 dzieci, osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej.

Zadaniem placówki opiekuńczo-wychowawczej typu **interwencyjnego** jest doraźna opieka nad dzieckiem w czasie trwania sytuacji kryzysowej, w szczególności placówka jest obowiązana przyjąć dziecko w przypadkach wymagających natychmiastowego zapewnienia dziecku opieki. Do placówki przyjmowane są dzieci powyżej 10 roku życia niezależnie od miejsca ich zamieszkania.

Placówka opiekuńczo-wychowawcza typu **specjalistyczno-terapeutycznego** ma za zadanie sprawować opiekę nad dzieckiem o indywidualnych potrzebach, w szczególności:

- legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności;
- wymagającym stosowania specjalnych metod wychowawczych i specjalistycznej terapii;
- wymagającym wyrównywania opóźnień rozwojowych i edukacyjnych.

W **regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej** umieszczane są dzieci wymagające szczególnej opieki, które ze względu na stan zdrowia wymagający stosowania specjalistycznej opieki i rehabilitacji nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy

zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. W regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 30 dzieci, osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy zastępczej. Wojewoda, uwzględniając specyfikę i zadania regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej, może zezwolić na umieszczenie większej liczby dzieci, nie więcej jednak niż 45.

W **interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym** umieszcza się dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki i w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinnej pieczy zastępczej. Pobyt umieszczonego tam dziecka nie może trwać dłużej niż do ukończenia przez dziecko pierwszego roku życia. W tym samym czasie może znajdować się tam nie więcej niż 20 dzieci.

1.2.2. Jednostki samorządu terytorialnego i ich zadania w zakresie pieczy zastępczej

Zadania administracji publicznej w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej dzieli się pomiędzy gminą, powiatem i samorządem województwa.

Do zadań własnych gminy należy:

1. opracowanie i realizacja gminnych programów wspierania rodziny,
2. umożliwianie asystantom rodziny podnoszenia kwalifikacji,
3. tworzenie oraz rozwój systemu opieki nad dzieckiem, w tym placówek wsparcia dziennego, oraz praca z rodziną przeżywającą trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych przez:
  - zapewnienie rodzinie przeżywającej trudności wsparcia i pomocy asystenta rodziny oraz dostępu do specjalistycznego poradnictwa,
  - organizowanie szkoleń i tworzenie warunków do działania rodzin wspierających,
  - prowadzenie placówek wsparcia dziennego oraz zapewnienie w nich miejsc dla dzieci;
4. finansowanie:
  - podnoszenia kwalifikacji przez asystentów rodziny,
  - kosztów związanych z udzielaniem pomocy ponoszonych przez rodziny wspierające;
5. współfinansowanie pobytu dziecka w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka, placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym;
6. sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny
7. prowadzenie monitoringu sytuacji dziecka z rodziny zagrożonej kryzysem lub przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczej, zamieszkałego na terenie gminy.

Do zadań własnych powiatu należy:

1. opracowanie i realizacja 3-letnich powiatowych programów dotyczących rozwoju pieczy zastępczej;
2. zapewnienie dzieciom pieczy zastępczej w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka oraz w placówkach opiekuńczo-wychowawczych;
3. organizowanie wsparcia osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka oraz placówki opiekuńczo-wychowawcze i regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, przez wspieranie procesu usamodzielnienia;
4. tworzenie warunków do powstawania i działania rodzin zastępczych, rodzinnych domów dziecka i rodzin pomocowych;
5. prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz placówek wsparcia dziennego o zasięgu ponadgminnym;
6. organizowanie szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka i dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego oraz kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego;
7. organizowanie wsparcia dla rodzinnej pieczy zastępczej, w szczególności przez tworzenie warunków do powstawania:
  - a) grup wsparcia,
  - b) specjalistycznego poradnictwa;
8. wyznaczanie organizatora rodzinnej pieczy zastępczej;
9. zapewnienie przeprowadzenia przyjętemu do pieczy zastępczej dziecku niezbędnych badań lekarskich;
10. kompletowanie we współpracy z właściwym ośrodkiem pomocy społecznej albo centrum usług społecznych dokumentacji związanej z przygotowaniem dziecka do umieszczenia w rodzinie zastępczej albo rodzinnym domu dziecka;
11. finansowanie:
  - świadczeń pieniężnych dotyczących dzieci z terenu powiatu, umieszczonych w rodzinach zastępczych, rodzinnych domach dziecka, placówkach opiekuńczo-wychowawczych, regionalnych placówkach opiekuńczo-terapeutycznych, interwencyjnych ośrodkach preadopcyjnych lub rodzinach pomocowych, na jego terenie lub na terenie innego powiatu;
  - pomocy przyznawanej osobom usamodzielnianym opuszczającym rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawcze lub regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne;

- szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej, prowadzenia rodzinnego domu dziecka lub pełnienia funkcji dyrektora placówki opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego oraz szkoleń dla rodzin zastępczych, prowadzących rodzinne domy dziecka oraz dyrektorów placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego;
- 12. sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz przekazywanie ich właściwemu wojewodzie w wersji elektronicznej.

Do zadań samorządu województwa należy:

1. prowadzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych;
2. opracowywanie programów dotyczących wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, będących integralną częścią strategii rozwoju województwa;
3. promowanie nowych rozwiązań w zakresie wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
  - a) szkolenie i doskonalenie zawodowe kadr jednostek organizacyjnych samorządu gminnego i powiatowego;
4. sporządzanie sprawozdań rzeczowo-finansowych z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
5. zlecenie organizowania i prowadzenia ośrodków adopcyjnych.

Realizatorem zadań z zakresu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej w województwie jest regionalny ośrodek polityki społecznej. Dyrektor tej instytucji składa zarządowi województwa coroczne sprawozdanie z działalności interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego, regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej oraz ośrodka adopcyjnego, przedstawia również plany działań tych jednostek na kolejny rok.

1.3. Piecza zastępcza w kontekście deinstytucjonalizacji

Na wstępie przypomnijmy, czym jest deinstytucjonalizacja. Marek Rymśza wyjaśnia:

deinstytucjonalizacja w ujęciu socjologicznym jest procesem zmiany, a nie punktem dojścia. Profesjonalnych praktyk pomocowych nie można w pełni zdeinstytucjonalizować. Instytucją jest bowiem każde zorganizowane działanie społeczne per se., a więc m.in. także środowiskowe usługi społeczne. Zrozumienie procesualnego charakteru deinstytucjonalizacji pozwala dostrzec dwa ważne założenia programowe polityki DI, a dotyczące (1) potrzeby

konsekwentnego, ale rozłożonego w czasie wdrażania podejścia środowiskowego oraz (2) niezbędności stosowania różnorodnych form i metod wsparcia.¹²

Przez wsparcie środowiskowe należy rozumieć prowadzenie działań pomocowych w najbliższym otoczeniu osoby potrzebującej wsparcia, tak aby najdłużej jak się da pozostała w swoim miejscu zamieszkania, blisko swojej rodziny, przyjaciół, bez rezygnacji z aktywności zawodowej i społecznej - w swoim środowisku życia. Taki sposób pomocy sprzyja zachowaniu dobrej kondycji psychicznej i fizycznej osoby wspieranej.

Deinstytucjonalizacja praktyk pomocowych jest procesem będącym przejawem dbałości o dobrostan obywateli, czyli adresatów wsparcia. W związku z tym, można wyróżnić dwa cele operacyjne polityki DI. W pierwszej kolejności wymienia się dążenie do zastąpienia placówek oferujących długoterminową, całodobową opiekę dla osób wymagających leczenia i opieki, innymi formami organizacyjnymi, które w jak największym stopniu opierają się na środowiskowych usługach społecznych. Drugim celem jest reorganizacja funkcjonowania różnych form placówek, szczególnie placówek dziennego pobytu (m.in. środowiskowe domy samopomocy, dzienne domy seniora, świetlice socjoterapeutyczne), aby działały one w sposób otwarty i stały się integralną częścią społeczności lokalnych. Dobrym przykładem takich rozwiązań są różne formy mieszkalnictwa wspomaganego, które są środowiskową alternatywą dla zakładów opiekuńczo-leczniczych i domów pomocy społecznej. Należy pamiętać, że przy rekomendowanym zmniejszaniu obciążenia placówek opiekuńczych i leczniczych całodobowego długookresowego pobytu, potrzeba realnie dostępnego wsparcia środowiskowego wykorzystującego różne formy usługowe. W modelu środowiskowym obowiązkiem jest posiadanie palety rozwiązań pomocowych o różnym poziomie "uśrodowikowania". Oznacza to, że wybór wsparcia będzie dopasowany do potrzeb konkretnych osób.

Deinstytucjonalizacja stała się rekomendowanym kierunkiem zmian w politykach publicznych państw członkowskich Unii Europejskiej na początku XXI wieku. W dwóch dokumentach: „Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności” oraz „Wykorzystanie funduszy Unii Europejskiej w celu przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności – zestaw narzędzi”, przedstawiane są zalecane zmiany organizacji wsparcia i opieki nad osobami zależnymi polegające na zamykaniu zakładów (placówek opieki stacjonarnej), zmniejszeniu liczby przebywających tam osób i rozwoju alternatywnych do instytucjonalnych form opieki. Zalecono także prewencję, czyli rozwój lokalnych usług, które redukują potrzebę korzystania z instytucji stacjonarnych i całodobowych. Wcześniej wspomniane dokumenty podkreślają, że deinstytucjonalizacja opieki nie powinna być traktowana jako proces cięcia kosztów, ale jako podniesienie jakości usług świadczonych w lokalnych społecznościach.

Deinstytucjonalizacja w kontekście dzieci objętych pieczęcią zastępczą to przede wszystkim wprowadzanie opieki rodzinnej i opieki do niej zbliżonej. Jak tłumaczy Mariola Raclaw:

---

¹² M. Raclaw, Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej - niebezpieczeństwo uproszczeń, Uniwersyteckie Obserwatorium Deinstytucjonalizacji Praktyk Pomocowych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2022, s.2.

“opieka zbliżona do rodzinnej to opieka nad małymi grupami dzieci, która nie następuje w środowisku domowym opiekunów.”¹³ W deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej zawiera się także postulat zatrzymania podopiecznych w ich środowiskach lokalnych przy wykorzystaniu usług prewencyjnych, tzn. takich, które zapobiegą rozbiciu rodziny i opuszczeniu przez dziecko własnego środowiska, a także usług ratunkowych - opieka zastępcza. Podstawą deinstytucjonalizacji w obszarze pieczy zastępczej jest profilaktyka, tzn. skuteczna praca z rodziną, skoncentrowanie prowadzonych działań na indywidualnych potrzebach dziecka i rodziny przy użyciu wszystkich dostępnych środków i metod. Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej to zmniejszenie ilości instytucjonalnych form opieki, a nie całkowita ich likwidacja. Jest to proces „urodzinniania” opieki zastępczej, tworzenia usług wsparcia dzieci, młodzieży i rodzin w środowisku lokalnym.

Od 1 stycznia 2012 roku obowiązuje w Polsce ustawa OWRISPZ, która określa prawne ramy deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej. Od 2012 roku do 2021 wzrost wartości **wskaźnika deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej**, który rozumie się jako procentowy udział dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej w odniesieniu do wszystkich dzieci umieszczonych w rodzinnych i instytucjonalnych formach pieczy zastępczej, był zdaniem Najwyższej Izby Kontroli (dalej NIK) bardzo niewielki. Właśnie z tego powodu NIK podjęła kontrolę „Wsparcie systemu pieczy zastępczej w procesie deinstytucjonalizacji”. Z wyników można odczytać, że z 73,8% w 2012 roku wskaźnik wzrósł do 77,7% (2021)¹⁴, są to cztery punkty procentowe więcej w 9 lat. W województwie lubuskim, na koniec 2021 roku, wskaźnik deinstytucjonalizacji wyniósł 82,2%. W tym samym czasie o prawie 21% zmalała liczba dzieci przebywających w instytucjonalnej pieczy zastępczej, a tylko o 2,5% w pieczy rodzinnej. Liczba rodzinnych form pieczy zastępczej zmalała o 8%, największy spadek dotyczył rodzin zastępczych niezawodowych (11,3%). O 10,1% zmalała liczba rodzin zastępczych spokrewnionych. Pozytywnym wnioskiem z badań jest ponad 16 procentowy wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych oraz wzrost ilości rodzinnych domów dziecka, aż o 221,9%, choć wynika to przede wszystkim z niewielkiej liczby tej bardzo pożądanej formy pieczy zastępczej.¹⁵ NIK twierdzi, że głównym powodem niskiego wzrostu wskaźnika deinstytucjonalizacji jest problem w rozwoju rodzinnych form pieczy zastępczej. Wynika to przede wszystkim z niedostatecznego wsparcia państwa dla istniejących już rodzin zastępczych. Po zmianie przepisów, za sprawą podpisania przez Prezydenta RP, w październiku 2022 roku, ustawy o zmianie ustawy o pieczy zastępczej, rodziny zastępcze nie uzyskały gwarancji stabilnego zatrudnienia, a podwyższenie wynagrodzenia dla zawodowych rodzin zastępczych i osób prowadzących rodzinne domy dziecka tylko nieznacznie przekroczyło płacę minimalną (do co najmniej 4100 zł miesięcznie). Badania kontrolne objęły 22 jednostki: Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, 14 podmiotów pełniących w powiatach funkcję organizatora rodzinnej pieczy zastępczej (PCPR, MOPR, MOPS), 7 ośrodków pomocy społecznej na terenie gmin. Zdaniem NIK opóźnienia niektórych działań i liczne nieprawidłowości ze strony ministra właściwego do spraw rodziny, który jest

¹³ M. Raclaw, Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej - niebezpieczeństwo uproszczeń, Uniwersyteckie Obserwatorium Deinstytucjonalizacji Praktyk Pomocowych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2022, s.7.

¹⁴ Najwyższa Izba Kontroli, Informacja o wynikach kontroli „Wsparcie Systemu Pieczy Zastępczej w Procesie Deinstytucjonalizacji”, Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa, 2022.

¹⁵ tamże.

odpowiedzialny za wsparcie systemu pieczy zastępczej w procesie deinstytucjonalizacji, znacznie spowolniły proces „urodzinniania”. Wśród popełnionych błędów wymienia się zbyt długie prace nad zmianą ustawy (trwające prawie 4 lata), brak realizacji części zadań określonych ustawą: minister nie opracowywał i nie wdrażał rządowych programów wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz nie dofinansowywał programów gminnych i powiatowych w tym obszarze.

Najbardziej kluczową kwestią pozostaje niewystarczająca liczba rodzin zastępczych, zwłaszcza tych zawodowych oraz rodzinnych domów dziecka. NIK dochodzi tu do oczywistej konkluzji, że poziom deinstytucjonalizacji nie będzie rosł w sytuacji, gdy obserwuje się spadek zainteresowania pełnieniem funkcji rodzica zastępczego. Działania promujące rodzicielstwo zastępcze są niewystarczające.¹⁶ Niedostateczne jest również wsparcie rodzin zastępczych już istniejących. Na te problemy nakłada się społeczny kontekst procesu deinstytucjonalizacji, w tym zwłaszcza aktualne zjawiska demograficzne. Zmniejsza się liczba osób w wieku rozrodczym i liczba osób planujących rodzicielstwo¹⁷. Pogłębia to kryzys związany z brakiem kandydatów na rodziców zastępczych. Kwestie te zostaną w szerszy sposób opisane w rozdziale 2.

1.4. Kierunki rozwoju pieczy zastępczej

Istotne, w przypadku rozwoju pieczy zastępczej, jest dążenie do zwiększenia ilości i jakości form rodzinnych, ale przede wszystkim niespokrewnionej opieki zastępczej. Analiza porównawcza postępów deinstytucjonalizacji w latach 2000-2018 w 13 krajach świata Agaty Skalec-Ruczyńskiej^{18,19} pokazuje, że kraje takie jak Norwegia, Szwecja, Niemcy, Wielka Brytania o indywidualistycznym podejściu do praw dziecka, przychylniej patrzą na opiekunów zastępczych jako osoby wykonujące zawód, niż te kraje o familiocentrycznym nastawieniu. Krajom śródziemnomorskim najtrudniej jest zaakceptować sytuację, gdy za pełnienie zadań opiekuńczych (rodzicielskich w odbiorze tych krajów) miałyby przysługiwać wynagrodzenie. Oczywiście, w Polsce, rodzinną pieczę zastępczą sprawują także rodziny zastępcze zawodowe (a jak pokazuje raport NIK - nastąpił wzrost ich liczby), jednak przeważającą częścią rodzinnej opieki są rodziny spokrewnione. Idąc w kierunku „urodzinniania” pieczy zastępczej, istotne jest dostrzeżenie i zaakceptowanie problemów i potrzeb rodzin zastępczych już istniejących. Rozwój wsparcia środowiskowego, podwyższenie wynagrodzeń rodziców zastępczych, gwarancję stałości zatrudnienia dzięki umowie o pracę oraz indywidualne podejście do potrzeb dzieci i młodych dorosłych, którzy dopiero wkraczają w dorosłość i uczą się funkcjonowania w społeczeństwie, są priorytetami. Zadbanie o te obowiązkowe podstawy, da szansę na zastępowalność - tworzenie nowych rodzin zastępczych. Trzeba pamiętać o tym, że umasowienie rodzicielstwa zastępczego napotyka na różne trudności i gdyby było to takie proste, nie mówiono by teraz o kryzysie pieczy zastępczej. Na podstawie licznych międzynarodowych badań, Mariola Raclaw, wskazała

¹⁶ tamże.

¹⁷ CBOS, Postawy prokreacyjne kobiet, 2023.

¹⁸ A. Skalec-Ruczyńska, Trendy w opiece zastępczej – międzynarodowa analiza porównawcza, System pieczy zastępczej. Wybrane aspekty w ujęciu krajowym i międzynarodowym, (red.) M. Danecka, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2020.

¹⁹ M. Raclaw, Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej - niebezpieczeństwo uproszczeń, Uniwersyteckie Obserwatorium Deinstytucjonalizacji Praktyk Pomocowych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2022, s. 11.

potencjalne przyczyny i czynniki hamujące rozwój niespokrewnionego rodzicielstwa zastępczego, a jest to, m.in.:

- “przeciążenie rodzin zastępczych trudnymi przypadkami w wyniku licznych umieszczeń dzieci z wieloma złożonymi problemami behawioralno-zdrowotnymi
- brak lub nieadekwatne wsparcie dla opiekunów zastępczych przy wzrastającej liczbie i skali zadań postawionych rodzicom zastępczym;
- niejednoznaczność statusu opiekunów zastępczych w systemie wsparcia dla dzieci i rodzin, wynikająca między innymi z rutynowych praktyk służb społecznych, powielających założenia modelu ochotniczej opieki świadczonej przez ludzi dobrej woli (opiekunowie traktowani jako klienci lub wolontariusze);
- nieuwzględnianie przez służby społeczne (i twórców systemu) złożoności motywacji osób podejmujących się rodzicielstwa zastępczego.”²⁰

---

²⁰ tamże, s. 12.

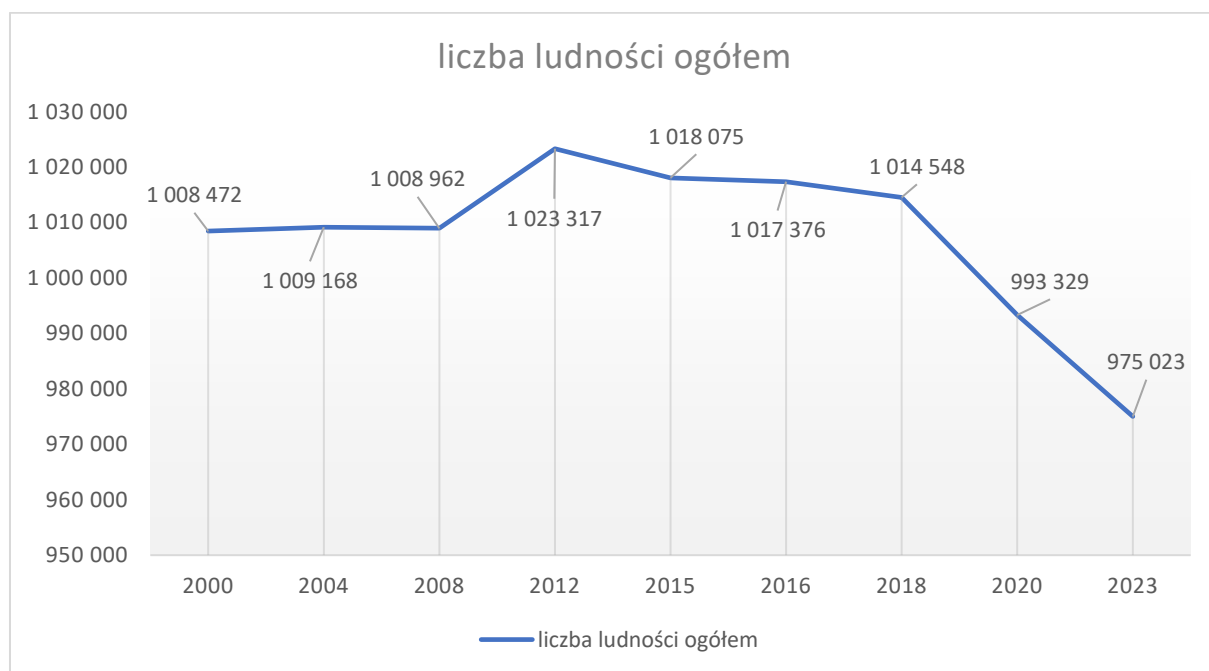
2. Potrzeby w zakresie usług pieczy zastępczej

2.1. Zjawiska demograficzne kształtujące zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej

Poniższe wykresy prezentują zmiany w liczbie ludności w województwie lubuskim na przestrzeni lat od 2000 do 2023. Celowo prezentowany jest taki okres, aby wykazać zależności między przemianami demograficznymi a sytuacją w pieczy zastępczej.

Od 2012 roku liczba ludności w województwie lubuskim stale maleje, a w 2020 roku spadła poniżej miliona mieszkańców (993 329 osób). Przyczyną ubytku ludności były ujemne migracje oraz bardzo duży ujemny przyrost naturalny. Tempo spadku liczby ludności w regionie było wyższe niż przeciętne w kraju.

Wykres 1. Liczba ludności ogółem w woj. lubuskim w latach 2000-2023

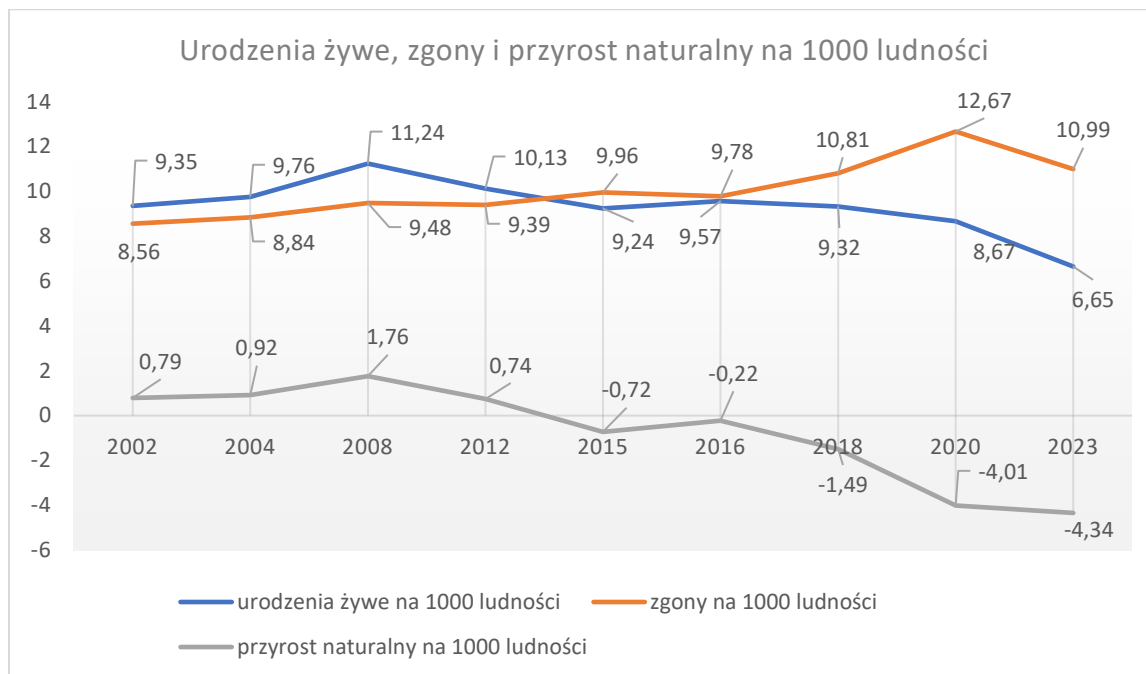
Źródło: Bank Danych Lokalnych

W 2023 roku w województwie lubuskim ponownie zmniejszyła się liczba ludności. Na koniec 2023 roku liczba ludności wynosiła 975,0 tys. - o 5 tys. niż na końcu 2022 roku, a o 43,1 tys. mniej w porównaniu do 2015 roku. Zmniejszenie liczby ludności w 2023 r. w porównaniu z 2015 r. odnotowano w 12 z 14 powiatów, największe w powiecie żagańskim (o 9,1%). Z kolei wzrost liczby ludności odnotowano jedynie w powiecie gorzowskim (o 4,2%) i mieście na

prawach powiatu Zielona Góra (o 0,2%). Od 2018 roku w województwie liczba urodzeń żywych jest mniejsza od liczby zgonów, jest to tzw. ubytek naturalny.²¹

Wykres 2. Urodzenia żywe, zgony, przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie lubuskim w latach 2002-2023

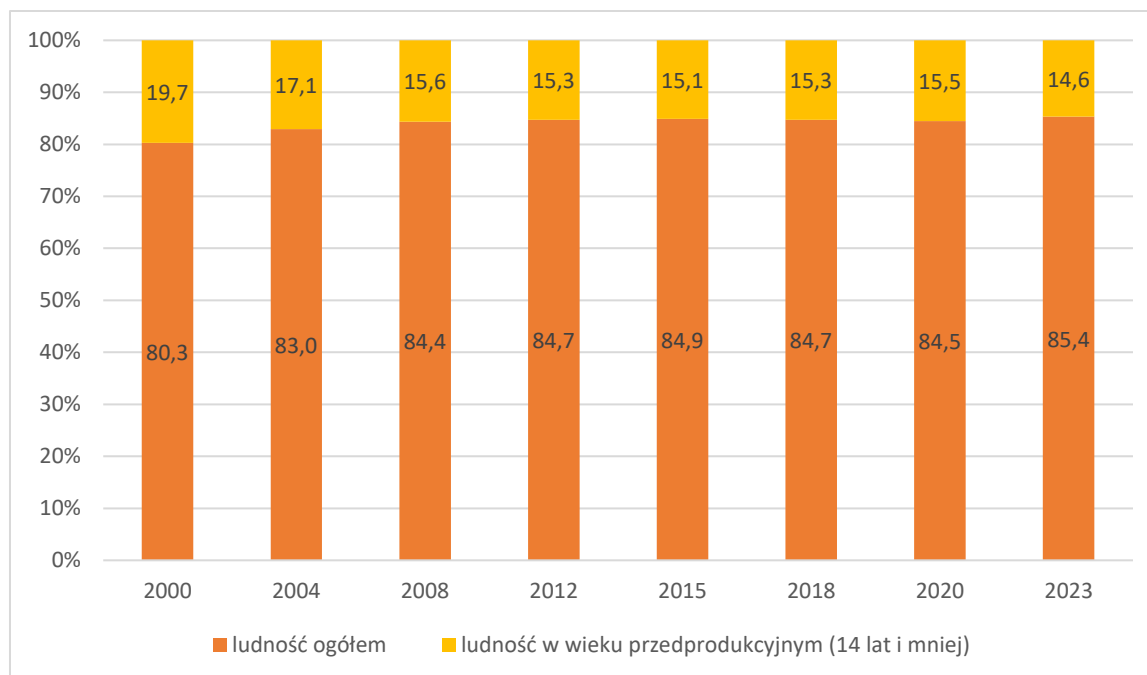

Źródło: Bank Danych Lokalnych

W województwie lubuskim występuje zjawisko depresji urodzeniowej. Wskaźnik dzietności utrzymuje się na bardzo niskim poziomie, co powoduje, że dzieci w wieku od 0 do 14 lat stanowią coraz mniejszą część społeczeństwa. W 2000 roku najmłodsi mieszkańcy stanowili aż 19,7% ogółu populacji regionu. W 2023 roku ten wskaźnik osiągnął wartość jedynie 14,6%. Niekorzystne zjawiska demograficzne można opisać także za pomocą liczb bezwzględnych. W 2023 r. liczba dzieci wyniosła ponad 142,8 tys., tj. o 4,8 tys. mniej w porównaniu z 2022 r. oraz o 11,2 tys. mniej w odniesieniu do 2015 r. W analizowanym okresie niewielki wzrost udziału najmłodszych mieszkańców w ogóle populacji zaobserwowano jedynie w latach 2015-2018. Był on jednak związany z narodzinami dzieci, których rodzicami były osoby urodzone w pierwszej połowie lat '80 XX wieku. Warto też zwrócić uwagę, że wzrost liczby dzieci i tak był nieproporcjonalnie niski w porównaniu do liczebności kohort urodzonych w tamtym okresie.

²¹ Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego 2024, s. 61-62.

Wykres 3. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (14 lat i mniej) na tle ogólnej liczby ludności w woj. lubuskim wyrażona w procentach

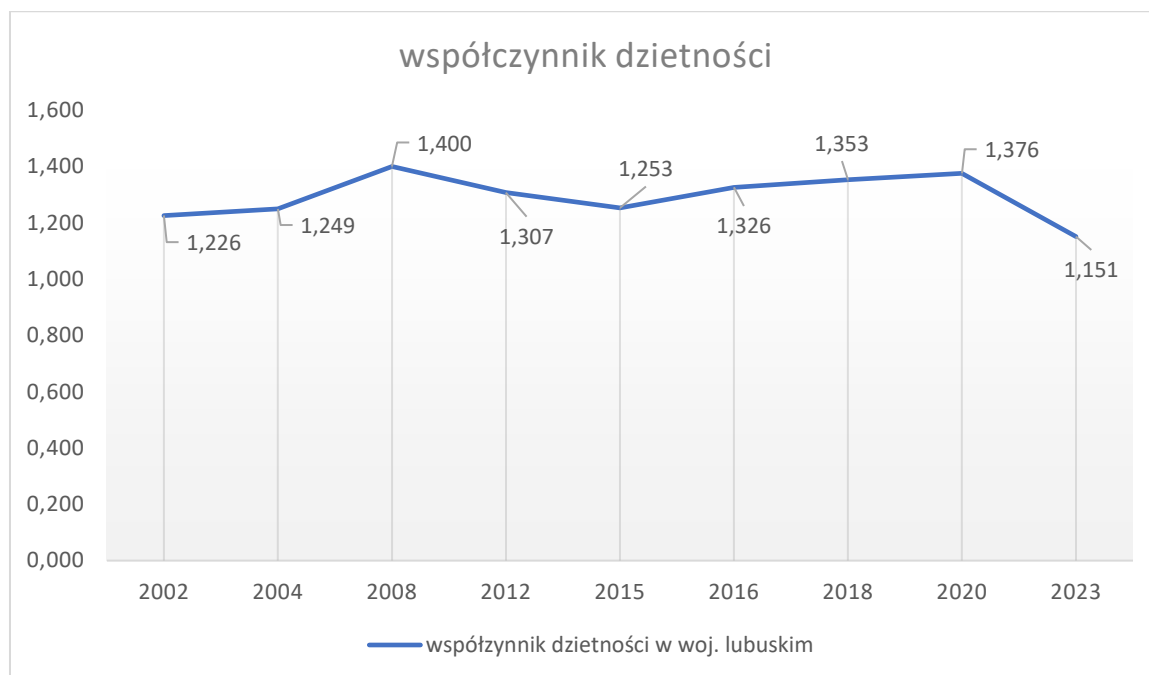
Źródło: Bank Danych Lokalnych

Współczynnik dzietności maleje od 2020 roku. Oznacza on liczbę dzieci, które urodziłyby przeciętnie kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15 - 49 lat) przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłyby z intensywnością obserwowaną w badanym roku, tzn. przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności z tego okresu za niezmiennie.²² Współczynnik dzietności w 2023 wyniósł 1,151 i była to najmniejsza wartość od 2002 roku.

²² Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, Współczynnik dzietności i reprodukcji brutto <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> dostęp:[24.09.2024].

Wykres 4. Współczynnik dzietności w województwie lubuskim w latach 2002-2023

Źródło: Bank Danych Lokalnych

W 2023 roku CBOS przeprowadziło badanie "Postawy prokreacyjne kobiet"²³. Kobietom w wieku od 18-45 lat zadano pytanie: czy planuje Pani w przyszłości potomstwo? Aż 68% z nich odpowiedziało: nie planuję/nie wiem; 17% planuje potomstwo w ciągu najbliższych 3-4 lat; a 15% odpowiedziało, że planuje w dalszej perspektywie. Sytuacja geopolityczna i ekonomiczna ostatnich lat na pewno ma wpływ na podejmowanie takich decyzji przez kobiety. Przyrost naturalny w Polsce w 2023 roku wyniósł -3,6 na 1000 ludności²⁴. W województwie lubuskim wyniósł on aż -4,3 osoby na 1000 ludności²⁵.

Można zakładać, że spadająca liczba dzieci będzie powodować mniejsze zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej w województwie lubuskim. W rzeczywistości zależność pomiędzy tym zapotrzebowaniem, a zjawiskami demograficznymi może być bardziej złożona. W literaturze przedmiotu opisane jest zjawisko wysokiej dzietności w rodzinach o niskim statusie socjoekonomicznym. Jego przyczyny są wielowymiarowe i obejmują zarówno kwestie indywidualne, jak i systemowe. Pierwszą z nich, jest brak dostępu do edukacji seksualnej. Prowadzi to do ograniczonej wiedzy na temat antykoncepcji, świadomości swojego ciała i zdrowia reprodukcyjnego. Brak tej wiedzy zwiększa ryzyko nieplanowanych ciąż. Kolejną, płynnie łączącą się przyczyną, jest ograniczony dostęp do antykoncepcji. W niektórych społecznościach środki antykoncepcji są trudne do zdobycia. Może to wynikać z barier finansowych, braku świadczeń zdrowotnych lub braku informacji na temat dostępnych metod, bądź z wykluczenia komunikacyjnego. W pewnych kręgach społecznych duże rodziny są postrzegane jako norma, wartość. Nawet w sytuacjach trudnych ekonomicznie,

²³ CBOS, Postawy prokreacyjne kobiet, 2023.

²⁴ Główny Urząd Statystyczny, Polska w liczbach 2024, Warszawa, 2024, s. 3.

²⁵ Główny Urząd Statystyczny, Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego 2024, Zielona Góra, 2024, s. 65.

presja społeczna czy rodzinne oczekiwania mogą wpłynąć na to, że kobiety decydują się na urodzenie większej liczby dzieci. Podstawowym czynnikiem wpływającym na ilość dzieci urodzonych przez kobietę jest więc jej poziom wykształcenia. Udział urodzeń trzecich i następnych w ogólnej liczbie urodzeń jest mocno zróżnicowany właśnie według poziomu wykształcenia²⁶. Czwartą przyczyną wysokiej dzietności w rodzinach o niskim statusie socjoekonomicznym są cykle wykluczenia społecznego, w których funkcjonują rodziny borykające się z biedą i problemami społecznymi. Niska edukacja i brak perspektyw zawodowych mogą wpływać na to, że młode osoby szybciej zakładają rodziny, co dodatkowo utrudnia im wyjście z biedy. Kolejną, bardzo istotną przyczyną, są uzależnienia (od alkoholu, narkotyków). W rodzinach dotkniętych problemami uzależnień, dzieci mogą być postrzegane jako forma stabilizacji emocjonalnej lub wręcz nieplanowane skutki działań osób będących w stanie upojenia alkoholowego lub narkotycznego. Uzależnienia idą często w parze z brakiem kontroli nad życiem osobistym, warto uwypuklić problem przemocy wobec kobiet, który co może prowadzić do nieplanowanych ciąż²⁷. W wielu przypadkach osoby o niższym statusie ekonomicznym nie mają odpowiedniego dostępu do wsparcia socjalnego, w tym poradnictwa rodzinnego, psychologicznego czy zdrowotnego. To wszystko powoduje, że potrzebne jest bardzo dokładne monitorowanie potrzeb w zakresie usług pieczy zastępczej. Kryzys demograficzny nie może być traktowany jako pretekst do obniżania na nią nakładów. Przeciwnie, w związku z malejącą liczbą kandydatów do pełnienia funkcji rodziców zastępczych, jest on poważnym wyzwaniem i zagrożeniem dla funkcjonowania pieczy zastępczej.

Przemiany demograficzne nie ograniczają się jedynie do spadku dzietności i zmniejszania liczebności najmłodszych mieszkańców województwa lubuskiego. Widoczne są ilościowe i jakościowe przemiany życia rodzinnego, które również są kontekstem działania pieczy zastępczej. Spada liczba zawieranych małżeństw. Po okresie stabilizacji w latach 2015-2018, kiedy zawierano ok. 5 tys. małżeństw rocznie, nastąpił okres regresu. W 2023 roku zawarto prawie 3,6 tys. małżeństw, o 0,4 tys. (o 9,8%) mniej porównując z rokiem poprzednim oraz o 1,5 tys. (o 29%) mniej w odniesieniu do 2015 r. Współczynnik małżeństw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców obniżył się z 4,9 w 2015 r. do 3,7 w 2023 r. Województwo lubuskie na tle kraju nie wypada znacznie gorzej, bo w 2023 roku częstotliwość zawierania małżeństw była niewiele wyższa - 3,9 małżeństwa na 1 tys. ludności. Jeśli z każdym rokiem zawieranych jest mniej małżeństw, czy zwiększa się liczba rozwodów?. Według danych GUS liczba rozwodów w 2023 r. w woj. lubuskim wyniosła 1 364 , tj. o prawie 36% mniej niż w 2015 (2 087).

Odpowiedzią na obserwowane tendencje może być coraz bardziej powszechny model związku partnerskiego, niesformalizowanego prawnie. Osoby będące w takiej relacji często mieszkają razem, decydują się na dzieci (lub nie), a zawarcie małżeństwa odkładają na dalszy plan lub nigdy nie formalizują związku, bo nie mają takiej potrzeby. Te przemiany stylów życia oraz spadek liczby sformalizowanych związków wskazuje na zmniejszanie się

---

²⁶ B. Balcerzak-Paradowska, D. Graniewska, B. Kołaczek, D. Głogosz, Wielodzietność jako cecha środowiskowa, Rodziny wielodzietne w Polsce. Teraźniejszość i przyszłość, red. B. Balcerzak-Paradowska, Warszawa 1997.

²⁷ Z. Izdebski, Tło demograficzne i zdrowotne, Zdrowie i życie seksualne Polek i Polaków w wieku 18-49 lat w 2017 roku. Studium badawcze na tle przemian od 1997 roku, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2020.

liczebności populacji, z której rekrutują się potencjalni rodzice zastępczy czy prowadzący rodzinne domy dziecka.

2.2. Stan pieczy zastępczej według Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej

Jednym ze źródeł danych wykorzystanych w niniejszej diagnozie są Powiatowe Programy Rozwoju Pieczy Zastępczej, które opracowuje każde Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie lub Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej (w przypadku powiatów grodzkich). Program jest aktualizowany co 3 lata.

Programy Rozwoju Pieczy Zastępczej opracowane dla poszczególnych powiatów różnią się między sobą, ponieważ nie obowiązują żadne regulacje odnośnie ich struktury i szczegółowej zawartości. Dokument ten zazwyczaj zawiera wstęp, w którym zawarte są odwołania do aktów prawnych z Ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 19 czerwca 2011 roku. Najczęściej (choć nie zawsze) znajduje się tam również:

- diagnoza pieczy zastępczej z dwóch lub trzech poprzednich lat, które obejmował wcześniejszy Program,
- planowany limit rodzin zastępczych zawodowych, które mają funkcjonować na terenie powiatu w kolejnych 3 latach,
- określenie celów Programu na następne lata.

Dane pozyskane z Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej nie są porównywalne, ponieważ nie są tworzone na podstawie jednego wzoru. O sposobie pozyskiwania i analizy danych w Programach decydują ich autorzy, czyli pracownicy Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie. Z tego powodu, z danych zawartych w Programach nie można wyciągnąć konkretnych wniosków, pokazujących sytuację i zapotrzebowanie w pieczy zastępczej w województwie lubuskim.

2.2.1. Powody umieszczania dzieci w pieczy zastępczej

Na samym początku istnienia zastępczych form opieki, trafiały tam dzieci głównie osierocone, pozostawione, lub pozamałżeńskie. Przez długi czas domy dziecka były potocznie nazywane sierocińcami. To określenie pojawia się także w różnych dziełach kultury. Jednak w dzisiejszych czasach najczęstsze przyczyny umieszczania dzieci w pieczy zastępczej nieco się różnią. Według danych Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego najczęstszymi powodami, umieszczania dzieci w pieczy zastępczej, są uzależnienia rodziców (od alkoholu, narkotyków), bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, na trzecim miejscu plasuje się pólsieroctwo. Wśród tych najczęstszych przyczyn znajdują się także inne, różne od tych, które wymieniane są zazwyczaj. W poniższej tabeli przedstawione są dane wojewódzkie dotyczące powodów umieszczania dzieci w pieczy zastępczej w latach 2019-2023.

Tabela 2. Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej wg powodów w woj. lubuskim w latach 2019-2023

Powody umieszczenia	2019	2020	2021	2022	2023
sieroctwo	80	69	81	81	74
pólsieroctwo	206	175	209	183	225
uzależnienia rodziców, w tym:	1 027	976	1 002	1 040	992
od alkoholu	867	824	832	850	784
przemoc w rodzinie	112	96	132	119	135
bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	815	883	785	828	858
niepełnosprawność co najmniej jednego z rodziców	49	36	25	18	14
długotrwała lub ciężka choroba co najmniej jednego z rodziców	70	61	54	53	64
pobyt za granicą jednego z rodziców	41	33	32	22	20
nieodpowiednie warunki mieszkaniowe	9	2	-	-	-
małoletnie matki	1	3	3	2	1
ubóstwo	2	4	6	7	4
dzieci cudzoziemców	2	1	0	9	11
inne przyczyny	168	165	192	156	236
Łącznie	2 582	2 504	2 521	2 518	2 634

Źródło: Lubuski Urząd Wojewódzki

W Programach Rozwoju Pieczy Zastępczej informacje o powodach umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej znajdowały się tylko w powiatach: wschowskim i nowosolskim. Z zawartych w dokumentach danych wynika, że najczęstszymi przyczynami umieszczeń

dzieci w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej jest: uzależnienie rodziców od alkoholu lub/i narkotyków, bezradność w sprawach opiekuńczo - wychowawczych, pólsieroctwo oraz inne, np. rozwiązanie rodziny zastępczej (w przypadku umieszczeń w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej), albo pobyt rodzica w zakładzie karnym.

W Programie powiatu wschowskiego znalazły się informacje o podejmowanych działaniach wobec osób uzależnionych od alkoholu w każdej z jego gmin. Z danych wynika, że większością uzależnionych od alkoholu osób, które zostały skierowane na leczenie, są mężczyźni. Bardzo mała liczba kobiet i mężczyzn skierowana na leczenie faktycznie je podejmuje.

2.2.2. Zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej i wyzwania w ich realizacji

Jednym z celów szczegółowych niniejszego badania było dotarcie do danych pozwalających określić zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej. Badacze nie odnaleźli jednak takich danych. Natomiast jako przykład informacji pozwalających przewidywać zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej mogą posłużyć dane o ilości środowisk w konkretnej gminie powiatu zagrożonych ryzykiem umieszczenia w pieczy zastępczej. Przykładem jest powiat strzelecko – drezdenecki, który w swoim Programie Rozwoju Pieczy Zastępczej zamieszcza takie informacje. W powiecie strzelecko - drezdeneckim w 2019 roku ośrodki pomocy społecznej informowały o 11 środowiskach zagrożonych odebraniem dzieci, w 2023 były to już 23 środowiska – nastąpił wzrost o 109%. Na podstawie takich informacji można określić, ile dzieci prawdopodobnie trafi do pieczy zastępczej.

W gminach Dreddenko i Strzelce Krajeńskie od 2020 roku do I półrocza 2023 zatrudnionych było 2 asystentów rodzin, a w pozostałych po jednym asystencie. Z informacji uzyskanych od ośrodków pomocy społecznej z terenu powiatu wynika, że w 2023 roku liczba środowisk zagrożonych odebraniem dzieci kształtuje się następująco: Strzelce Krajeńskie – 8 rodzin; Dreddenko – 9 rodzin; Dobiegniew – 3 rodziny; Stare Kurowo – 1 rodzina; Zwierzyn – 2 rodziny. W Programie zawarto także swoje odczucia i obawy o to, że asystenci rodziny, którzy już teraz mają trudności z wprowadzaniem zmian w rodzinach, są coraz bardziej obciążeni ze względu na większą ilość zagrożonych środowisk, co prawdopodobnie obniża efektywność ich pracy.

Innym wskaźnikiem pomagającym estymować zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej są informacje o najczęstszych powodach ubiegania się o świadczenia z pomocy społecznej. W powiecie wschowskim były to: niepełnosprawność, długotrwała lub ciężka choroba, ubóstwo i bezrobocie. Przykładowo, w gminie Wschowa najczęstszym powodem była niepełnosprawność, później ubóstwo, a następnie długotrwała lub ciężka choroba. W gminie Sława: długotrwała lub ciężka choroba, bezrobocie oraz ubóstwo. W gminie Szlichtyngowa najczęstszym powodem była długotrwała lub ciężka choroba, drugim - ubóstwo, trzecim - bezrobocie.

Oprócz danych ilościowych, zamieszczanych w programach, zauważa się także dostępność danych jakościowych. Z Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej, można uzyskać dane opisowe oraz subiektywne oceny stanu pieczy zastępczej w danym powiecie. Ze względu na fakt, że osoby opracowujące te Programy doświadczają funkcjonowania systemu na co dzień, zawierają w nich swoje odczucia i oceny.

Przykładem takich opracowań jest Program Rozwoju Pieczy Zastępczej dla powiatu strzelecko-drezdeneckiego. Jego autorzy sygnalizują, że w ich regionie brakuje kandydatów na rodziców zastępczych. Wśród osób zgłaszających się przeważają osoby zdecydowane przyjąć jedno, konkretne dziecko. Do ośrodka zgłaszają się również osoby, które po odbyciu szkolenia nie są w stanie udźwignąć zadania bycia rodziną zastępczą. Wg tych danych, ilość rodzin zastępczych spokrewnionych jest wyższa od ilości rodzin zastępczych niezawodowych oraz zawodowych. Zdaniem autorów dzieje się tak, ponieważ w przypadku konieczności znalezienia dla dziecka środowiska zastępczego poszukuje się najpierw w jego najbliższej rodzinie.

Raport porusza także kwestię niskich kompetencji rodzicielskich wśród rodzin zastępczych spokrewnionych (tj. dziadkowie oraz rodzeństwo). Zwiększa to zaangażowanie koordynatorów rodzinnej pieczy zastępczej w realizację ich zadań rodzicielskich. Doświadczenia i obserwacje innych PCPR w naszym województwie potwierdzają, że dążenie do rozwoju rodzinnych form, a przede wszystkim niespokrewnionej opieki zastępczej, jest priorytetem.

W Programie podejmowana jest także dyskusja sytuacji najstarszych osób przebywających w pieczy zastępczej – osób usamodzielnianych. Ich głównym problemem jest trudność w pozyskaniu mieszkania oraz odnalezienie się na rynku pracy. Przyczyną wymienionych trudności jest bierność, niska motywacja w zakresie kształcenia i brak chęci do podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Usamodzielnieni wychowankowie mają wiele trudności w poruszaniu się po wszelkiego rodzaju instytucjach (załatwianie spraw urzędowych, regulowanie opłat, gospodarowanie domowym budżetem). Największe kwoty finansowania przyznawane są na pomoc na kontynuowanie nauki. Wiele osób po ukończeniu 18 roku życia zostaje w pieczy zastępczej najdłużej jak się da, czyli do 25 roku życia, co oznacza, że koszty utrzymania w dalszym ciągu ponosi powiat (są one takie same jak przed osiągnięciem pełnoletności), które są wyższe niż pomoc dla usamodzielnianych. Jednym ze skutków takich sytuacji, jest brak miejsc w pieczy zastępczej dla kolejnych małoletnich dzieci wymagających opieki poza środowiskiem rodzinnym. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że osoby usamodzielniane, tak jak już wcześniej wspomniano, często nie potrafią odnaleźć się w dorosłej rzeczywistości. Bez odpowiedniego zabezpieczenia finansowego i mieszkaniowego są narażone na wykluczenie i zagubienie.

Zgromadzone dane nie pozwalają w jednoznaczny, ilościowy sposób określić jak obecnie kształtuje się zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej, ani jakie dokładnie będzie ono w niedalekiej przyszłości. Ustawa OWRISPZ określa obowiązki sprawozdawcze w zakresie pieczy zastępczej oraz zakres udostępniania danych jej dotyczących. Dane te dotyczą jednak jedynie dzieci już umieszczonych w pieczy zastępczej czy też osób ją opuszczających. Analogicznie, w rejestrach umieszczane są istniejące placówki czy rodziny zastępcze, a nie dokładne zapotrzebowanie na miejsca w nich.

Analizowane dokumenty dają jednak ważne wskazówki dotyczące zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej. Dane z Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej wskazują, że kryzys demograficzny, którego doświadcza województwo lubuskie nie przekłada się na mniejszą liczbę dzieci, które powinny być umieszczone w pieczy zastępczej. To sugeruje, że nasilają się problemy społeczne, które kształtują zapotrzebowanie na jej usługi. Z drugiej strony, kryzys demograficzny pogłębia problemy związane z tworzeniem nowych rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka.

2.3. Stan i perspektywy rozwoju pieczy zastępczej w województwie lubuskim – Bank Danych Lokalnych

2.3.1. Problemy definicyjne

Omówienie danych dotyczących pieczy zastępczej w województwie lubuskim, które są zdeponowane w Banku Danych Lokalnych (BDL), należy poprzedzić wyjaśnieniami dotyczącymi terminologii. Główny Urząd Statystyczny stosuje różne terminy na określenie osób umieszczonych w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. W pierwszym przypadku określa te osoby mianem „dzieci”. Dotyczy to nawet osób pełnoletnich, które określane są jako „dzieci, które ukończyły 18 rok życia”. Nomenklatura w przypadku pieczy instytucjonalnej jest inna. Stosuje się tu takie określenia, jak:

- Wychowankowie
- Wychowankowie do 18 r. ż
- Wychowankowie powyżej 18 r. ż.
- Wychowankowie sieroty
- Wychowankowie pólsieroty
- Wychowankowie małoletnie matki
- Wychowankowie w wieku 0-3 lat.

Trudno jednoznacznie określić skąd wynikają te różnice. Można przypuszczać, że jest to efekt utrwalonych zwyczajów dotyczących gromadzenia danych przez GUS. Jest to podejście niespójne z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (ustawa OWRISPZ), która generalnie używa określeń „dziecko” i „osoba”. Termin „wychowankowie” pojawia się jedynie w zbitce słownej „pełnoletni wychowankowie”. Ta zaskakująca różnica terminologiczna pomiędzy opisem danych dotyczących pieczy rodzinnej i instytucjonalnej wydaje się wprost nawiązywać do aksjologii procesu deinstytucjonalizacji. Osoby umieszczane w rodzinach zastępczych i rodzinnych domach dziecka są po prostu „dziećmi”, podczas gdy osoby, które system pieczy zastępczej skierował do instytucji są „wychowankami”. Autorzy tego raportu nie wspierają takiego sposobu rozumowania i proponują, by ujednoczyć terminologię stosowaną w bazach danych dotyczących pieczy zastępczej i ogólnie systemu wspierania rodziny. Ze względów praktycznych zdecydowali się jednak pozostawić w prezentowanych tabelach z danymi opisy stosowane przez Główny Urząd Statystyczny. Ułatwi to odbiorcom raportu odszukanie prezentowanych informacji w Banku Danych Lokalnych. Możliwe będzie dzięki temu ewentualne przygotowanie analogicznych zestawień dla innych regionów.

2.3.2. Instytucjonalna piecza zastępcza

Placówki opiekuńczo-wychowawcze

Kontekstem opisywanych w tym podrozdziale zmian w zakresie instytucjonalnej pieczy zastępczej są zmiany jakie mogły w niej nastąpić w związku z zakończeniem okresu obowiązywania niektórych przepisów przejściowych zawartych w ustawie OWRISPZ. W szczególności chodzi tu o art. 230 ust.1, zgodnie z którym do dnia 1 stycznia 2021 roku w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego, interwencyjnego oraz

specjalistyczno-terapeutycznego mogło być umieszczonych maksymalnie 30 dzieci. Po tej dacie maksymalna liczba osób w takich placówkach powinna być nie większa niż 14. Można przypuszczać, że dostosowanie do tych przepisów wymagało szeregu zmian w systemie pieczy zastępczej. Widać to w omawianych poniżej danych.

W okresie od 2019 do 2023 roku w województwie lubuskim liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych wzrosła z 33 do 41 (tabela 3). W liczbach bezwzględnych największy wzrost można zaobserwować w przypadku najczęściej występującego typu placówek, czyli placówek socjalizacyjnych. Relatywnie większy wzrost można zaobserwować w przypadku placówek interwencyjnych, których liczba wzrosła o 200%. W badanym okresie ograniczono liczbę placówek łączących zadania. Liczba placówek rodzinnych pozostawała niezmienna.

Tabela 3. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w województwie lubuskim według typów

Typy placówek	2019	2020	2021	2022	2023
Socjalizacyjne	23	22	23	32	32
Interwencyjne	1	1	2	3	3
Specjalistyczno-terapeutyczne	0	0	0	0	0
Rodzinne	4	4	4	4	4
Łączące zadania	5	5	4	2	2
Ogółem	33	32	33	41	41

Źródło: BDL

Zwiększenie liczby placówek opiekuńczo-wychowawczych nie doprowadziło jednak do zwiększenia ogólnej liczby dostępnych w nich miejsc. Przeciwnie, ich liczba była w 2023 roku mniejsza o 6, niż na początku analizowanego okresu. Spadek liczby miejsc wynikający z likwidacji placówek łączących zadania został zrekompensowany przez ich utworzenie w placówkach socjalizacyjnych oraz interwencyjnych (tabela 4).

Tabela 4. Miejsca całodobowe w placówkach opiekuńczo-wychowawczych różnego typu w województwie lubuskim

Typy placówek	2019	2020	2021	2022	2023
Socjalizacyjne	379	337	321	425	424
Interwencyjne	12	12	24	34	34
Specjalistyczno-terapeutyczne	0	0	0	0	0
Rodzinne	32	32	32	32	31
Łączące zadania	100	100	56	28	28

Ogółem	523	481	433	519	517
---------------	------------	------------	------------	------------	------------

Źródło: BDL

Na koniec roku 2023 w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego przebywało 430 wychowanków, co oznaczało, że było ich więcej niż dostępnych miejsc (tabela 5). Była to jednak sytuacja wyjątkowa, ponieważ w pozostałych latach liczba wychowanków była nieco poniżej poziomu dostępnych miejsc. Przekroczenie limitu dostępnych miejsc może mieć związek ze stosowaniem art. 103 ust. 3 ustawy OWRISPZ, zgodnie z którym przepisów określających maksymalną liczbę czternastu wychowanków mogących przebywać w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego nie stosuje się w przypadku gdy dziecko zostało doprowadzone przez Policję lub Straż Graniczną, umieszczone w pieczy zastępczej na wniosek rodziców, dziecka lub osoby trzeciej lub na podstawie przepisów o przeciwdziałaniu przemocy domowej.

Tabela 5. Wychowankowie przebywający w placówkach opiekuńczo-wychowawczych według stanu na 31 grudnia

Typ placówki	2019	2020	2021	2022	2023
Socjalizacyjne	361	307	308	414	430
Interwencyjne	12	11	22	33	38
Specjalistyczno-terapeutyczne	0	0	0	0	0
Rodzinne	36	28	32	30	31
Łączące zadania	94	93	52	26	28
Ogółem	503	439	414	503	527
w tym przyjęci na podstawie wyroku sądu	315	295	307	401	423
w tym przyjęci na innej podstawie niż wyrok sądu	188	144	107	102	104

Źródło: BDL

Placówki socjalizacyjne

Placówki socjalizacyjne są najpowszechniej występującym w województwie lubuskim typem placówki opiekuńczo-wychowawczej. Tego typu placówki nie występowały w analizowanym okresie jedynie w dwóch najbardziej na północ wysuniętych powiatach: gorzowskim i strzelecko-drezdeneckim. W 6 powiatach liczba placówek socjalizacyjnych w roku 2023 była większa niż w roku 2022. Największy przyrost ich liczby wystąpił w powiecie żarskim (z 1 do

4 placówek). W żadnym z powiatów liczba placówek socjalizacyjnych nie uległa zmniejszeniu (tabela 6).

Tabela 6. Placówki socjalizacyjne według powiatów

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	23	22	23	32	32
Powiat gorzowski	0	0	0	0	0
Powiat krośnieński	2	2	2	2	2
Powiat międzyrzecki	1	1	1	3	3
Powiat nowosolski	3	3	3	3	3
Powiat słubicki	1	1	1	1	1
Powiat strzelecko-drezdenecki	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	1	1	1	1	1
Powiat świebodziński	4	4	4	4	4
Powiat wschowski	1	1	1	2	2
Powiat żagański	1	1	2	2	2
Powiat żarski	1	1	1	4	4
Powiat zielonogórski	1	0	0	2	2
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	3	3	3	4	4
Powiat m. Zielona Góra	4	4	4	4	4

Źródło: BDL

W latach 2019-2023 wzrosła o 45 wzrosła liczba miejsc w placówkach socjalizacyjnych. Największy wkład w to miał powiat żarski, gdzie wskaźnik ten zwiększył się aż o 30 miejsc. Mimo, że w analizowanym okresie w żadnym powiecie nie zmniejszyła się liczba placówek socjalizacyjnych, to w niektórych częściach regionu ubyło w nich miejsc. Tak stało się np. w powiecie słubickim, gdzie liczba miejsc spadła z 30 w 2019 roku do 14 w roku 2023 (tabela 7).

Tabela 7. Miejsca całodobowe w placówkach socjalizacyjnych

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	379	337	321	425	424
Powiat gorzowski	0	0	0	0	0
Powiat krośnieński	34	28	28	28	28
Powiat międzyrzecki	30	30	28	42	42
Powiat nowosolski	35	35	35	35	35
Powiat słubicki	30	14	14	14	14
Powiat strzelecko-drezdenecki	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	14	14	14	14	14
Powiat świebodziński	56	56	56	56	56
Powiat wschowski	14	14	14	28	28
Powiat zielonogórski	20	0	0	20	20
Powiat żagański	30	30	28	28	28
Powiat żarski	26	26	14	56	56
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	42	42	42	56	55
Powiat m. Zielona Góra	48	48	48	48	48

Źródło: BDL

W przypadku niektórych placówek socjalizacyjnych zdarzało się, że w momencie pomiaru 31 grudnia przebywało w nich więcej wychowanków niż raportowana liczba miejsc, którymi dysponowały. Na poziomie całego regionu, taka sytuacja wystąpiła tylko raz, w roku 2023 (430 wychowanków przy 424 dostępnych miejscach). W powiecie sulęcińskim i wschowskim taka sytuacja występowała po 3 razy w badanym okresie.

Zgodnie z art. 95 ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż 14 wychowanków. Dane GUS wskazują, że wartości te w 2023 roku były przekroczone w powiatach słubickim, sulęcińskim, świebodzińskim, żagańskim oraz żarskim.

Tabela 8. Wychowankowie przebywający w placówkach socjalizacyjnych według stanu na 31 grudnia

Wychowankowie przebywający w placówkach socjalizacyjnych według stanu na 31 grudnia						Różnica pomiędzy liczbą miejsc a wychowanków przebywających w placówkach socjalizacyjnych wg stanu na 31 grudnia (obliczenia własne na podstawie BDL).				
Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	361	307	308	414	430	18	30	13	11	-6
Powiat gorzowski	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Powiat krośnieński	33	23	27	26	26	1	5	1	2	2
Powiat międzyrzecki	26	21	28	37	40	4	9	0	5	2
Powiat nowosolski	34	35	32	33	35	1	0	3	2	0
Powiat słubicki	19	14	14	14	15	11	0	0	0	-1
Powiat strzelecko-drezdenecki	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	14	15	15	14	15	0	-1	-1	0	-1
Powiat świebodziński	54	46	48	57	58	2	10	8	-1	-2
Powiat wschowski	17	15	14	29	28	-3	-1	0	-1	0
Powiat zielonogórski	19	0	0	22	20	1	0	0	-2	0
Powiat żagański	30	28	28	27	29	0	2	0	1	-1
Powiat żarski	25	26	13	56	60	1	0	1	0	-4
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	42	41	41	51	53	0	1	1	5	2

Powiat m. Zielona Góra	48	43	48	48	51	0	5	0	0	-3
---------------------------	----	----	----	----	----	---	---	---	---	----

Źródło: BDL

Dane zdeponowane w Banku Danych Lokalnych wskazują, że zdecydowana większość młodych osób przebywających w placówkach socjalizacyjnych trafiła tam na podstawie orzeczenia sądu (Tabela 9). Proporcje płci pomiędzy wychowankami rozkładają się mniej więcej po równo. Dość częstą sytuacją jest, że osoby przebywające w placówkach socjalizacyjnych są półsierotami.

Zgodnie z art. 35 ustawy OWRISPZ wychowanków w instytucjonalnej pieczy zastępczej można umieszczać na podstawie orzeczenia sądu. Nie dotyczy to jedynie placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego, do których dzieci mogą być m.in. doprowadzane w sytuacjach kryzysowych przez policję. W tym kontekście interesujące jest, że w placówkach socjalizacyjnych przebywały dzieci bez orzeczenia sądu (tabela 9).

Tabela 9. Wychowankowie przebywający w placówkach socjalizacyjnych w województwie lubuskim według stanu na 31 grudnia

Wychowankowie pieczy	2019	2020	2021	2022	2023
Ogółem, w tym:	361	307	308	414	430
przyjęci na podstawie orzeczenia sądu	315	295	307	401	423
wychowankowie sieroty	9	8	6	5	7
wychowankowie półsieroty	47	47	58	79	77
wychowankowie małoletnie matki	1	3	2	1	1
wychowankowie w wieku 0-3 lat	2	2	3	1	1
Dziewczęta	183	156	151	202	214
Chłopcy	178	151	157	212	216

Źródło: BDL

Łączna liczba wychowanków, którzy w poszczególnych latach przebywali w placówkach socjalizacyjnych jest większa niż liczba dostępnych miejsc oraz większa niż liczba wychowanków raportowana według stanu na 31 grudnia. Warto zwrócić uwagę, że w latach 2019-2023 znacznie zwiększyła się ogólna liczba wychowanków, którzy byli umieszczani w placówkach socjalizacyjnych (z 473 do 527). Dane znajdują się w tabeli 10 poniżej.

Tabela 10. Wychowankowie w placówkach socjalizacyjnych w latach 2019-2023

Wychowankowie w placówkach socjalizacyjnych w latach sprawozdawczych					
Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	473	428	386	537	527
Powiat gorzowski	0	0	0	0	0
Powiat krośnieński	45	39	28	40	34
Powiat międzyrzecki	35	27	32	52	51
Powiat nowosolski	48	40	45	48	40
Powiat słubicki	23	24	18	16	20
Powiat strzelecko-drezdenecki	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	22	19	18	16	20
Powiat świebodziński	65	62	59	68	67
Powiat wschowski	17	17	15	37	36
Powiat zielonogórski	22	0	0	27	22
Powiat żagański	39	40	48	37	33
Powiat żarski	28	34	20	75	70
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	56	48	46	66	72
Powiat m. Zielona Góra	73	78	57	55	62

Źródło: BDL

W latach 2019, 2020 i 2023 najliczniejszą grupę ubywających z placówek socjalizacyjnych wychowanków stanowiły osoby powyżej 18 roku życia. Zastanawiają lata 2021 i 2022, gdy częściej ubywało wychowanków niepełnoletnich (tabela 11).

Tabela 11. Zmiany liczby wychowanków w placówkach socjalizacyjnych w latach 2019-2023

Wychowankowie pieczy	2019	2020	2021	2022	2023
Wychowankowie w roku sprawozdawczym	473	428	386	537	527

Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	50	59	47	74	41
Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym – przekazani do adopcji	0	0	0	0	2
Ubytek wychowanków (powyżej 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	62	62	31	49	56

Źródło: BDL

Placówki interwencyjne

W analizowanym okresie liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego zwiększyła się. Dwie tego typu placówki utworzone zostały w Gorzowie Wielkopolskim. To duża zmiana, ponieważ wcześniej w województwie działała tylko jedna placówka interwencyjna.

Tabela 12. Placówki interwencyjne

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	1	1	2	3	3
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	0	0	1	2	2
Powiat m. Zielona Góra	1	1	1	1	1

Źródło: BDL

Utworzenie nowych placówek interwencyjnych doprowadziło do znacznego zwiększenia liczby dostępnych w nich miejsc. W 2019 roku region dysponował tylko 12 takimi miejscami, a liczba ta wzrosła w roku 2023 do 34.

Tabela 13. Miejsca całodobowe w placówkach interwencyjnych

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	12	12	24	34	34
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	0	0	12	22	22
Powiat m. Zielona Góra	12	12	12	12	12

Źródło: BDL

W placówkach interwencyjnych można umieszczać dzieci:

1. na podstawie orzeczenia sądu;
2. w przypadku gdy dziecko zostało doprowadzone przez Policję lub Straż Graniczną;
3. na wniosek rodziców, dziecka lub osoby trzeciej lub umieszcza się dziecko w trybie art. 12a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej.

Utworzenie nowych miejsc w placówkach interwencyjnych znajduje odzwierciedlenie we wzroście liczby dzieci umieszczanych w nich na podstawie orzeczenia sądu. Można zatem stwierdzić, że utworzenie nowych placówek i zwiększenie liczby dostępnych w nich miejsc było korzystne z punktu widzenia potrzeb w zakresie pieczy zastępczej w regionie. Z drugiej strony, wskazuje to co najmniej, że potrzeby te nie były w pełni zaspokajane w latach wcześniejszych. Warto też postawić pytanie o to, czy obecnie dostępna liczba miejsc w placówkach interwencyjnych jest wystarczająca. Zdecydowana większość wychowanków jest umieszczana w placówkach interwencyjnych na podstawie orzeczenia sądu. Przykładowo, w roku 2022 wszyscy wychowankowie przebywający w placówkach interwencyjnych na koniec roku zostali przyjęci do nich w ten właśnie sposób (tabela 14).

Zwraca uwagę, że aż w czterech z pięciu badanych lat, 31 grudnia w placówkach interwencyjnych przebywało więcej chłopców niż dziewcząt. To zastanawiająca różnica w kontekście tego, że proporcje płci wśród wychowanków placówek socjalizacyjnych układają się odmiennie. W analizowanym okresie, w placówkach socjalizacyjnych przebywała podobna ilość dziewcząt i chłopców. W latach, gdy przedstawiciele lub przedstawicielki którejś z płci jest więcej różnica między ich liczbami nie jest duża. Porównania pomiędzy typami placówek utrudnia nieco fakt, że w placówkach interwencyjnych przebywa znacznie mniej wychowanków niż w placówkach socjalizacyjnych. Niemniej, wskaźnik proporcji płci (liczba dziewcząt podzielona przez liczbę chłopców) układa się wyraźnie inaczej. W latach 2019, 2020, 2022 i 2023 nie przekracza on wartości 0,65. W przypadku placówek socjalizacyjnych wartość tego wskaźnika nigdy nie była niższa niż 0,95. To zastanawiający fakt, któremu należy przyjrzeć się w sposób bardziej dogłębny.

Tabela 14. Wychowankowie przebywający w placówkach interwencyjnych według stanu na 31 grudnia

Wychowankowie pieczy	2019	2020	2021	2022	2023
Ogółem, w tym:	12	11	22	33	38
przyjęci na podstawie orzeczenia sądu	12	10	20	33	27
wychowankowie sieroty	0	0	2	2	1
wychowankowie półsieroty	2	1	7	9	4
wychowankowie małoletnie matki	0	0	0	1	1
wychowankowie w wieku 0-3 lat	0	0	0	0	1

Dziewczęta	3	4	12	13	15
Chłopcy	9	7	10	20	23

Źródło: BDL

Pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu interwencyjnego nie może trwać dłużej niż 3 miesiące i może być dodatkowo przedłużony na czas trwania postępowania sądowego. Co do zasady w placówkach opiekuńczych typu socjalizacyjnego, specjalistycznego – terapeutycznego oraz interwencyjnego umieszcza się dzieci powyżej 10 roku życia. W przypadku tego ostatniego typu jest jednak możliwość odstępstwa od tej zasady w sytuacji, gdy zachodzi konieczność zapewnienia dziecku natychmiastowej opieki. Dzieci poniżej 10 roku życia przyjęte do placówek interwencyjnych powinny być jednak niezwłocznie przeniesione do jednej z rodzinnych form pieczy zastępczej. To wszystko powoduje, że łącznie w ciągu roku w placówkach interwencyjnych przebywa więcej dzieci niż wynika to z danych rejestrowanych 31 grudnia każdego roku.

Łączna liczba wychowanków przebywających w placówce w Zielonej Górze nie zmieniała się istotnie w analizowanym okresie i wynosiła od 15 do 16 osób rocznie. Duże zmiany nastąpiły w Gorzowie Wielkopolskim, co było oczywiście efektem utworzenia tam placówek typu interwencyjnego. Dane wskazują, że były one bardzo potrzebne. W rekordowym roku 2022 przebywało w nich łącznie aż 45 wychowanków.

Tabela 15. Zmiany w liczbie wychowanków w placówkach interwencyjnych w latach 2019-2023

Wychowankowie pieczy		2019	2020	2021	2022	2023
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	0	0	18	45	43
Powiat m. Zielona Góra		16	15	15	15	16
Lubuskie	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	16	15	33	60	59
	Ubytek wychowanków do 18 r.ż. w roku sprawozdawczym	2	2	10	25	18
	Ubytek wychowanków do rodzin własnych (do 18 r.ż.)	0	0	5	18	3
	Ubytek wychowanków do rodzin adopcyjnych (do 18 r.ż.)	0	0	0	0	0
	Ubytek wychowanków do rodzinnej pieczy zastępczej (do 18 r.ż.)	0	2	1	1	2

Ubytek wychowanków do innych form instytucjonalnej pieczy zastępczej (do 18 r.ż.)	1	0	4	5	10
Ubytek wychowanków do domów pomocy społecznej (do 18 r.ż.)	0	0	0	1	2
Zmarli wychowankowie (do 18 r.ż.)	0	0	0	0	0
Ubytek wychowanków powyżej 18 r.ż. w roku sprawozdawczym	2	2	1	2	3
Ubytek wychowanków w skutek usamodzielnienia (powyżej 18 r.ż.)	2	2	1	2	2

Źródło: BDL

Dane dotyczące ubytku wychowanków w placówkach interwencyjnych wskazują, że przez cały analizowany okres liczba osób powyżej 18 roku życia opuszczających placówki interwencyjne utrzymywała się mniej więcej na tym samym poziomie. Szczęśliwie, w badanym okresie nie odnotowano śmierci żadnego wychowanka. Łącznie 3 osoby zostały przeniesione do domów pomocy społecznej. Żaden wychowanek nie został adoptowany, ale można to tłumaczyć specyficzną rolą placówki interwencyjnej w systemie pieczy zastępczej. Zastanawiające są zmiany w liczbie osób kierowanych do innych form pieczy zastępczej oraz liczbie osób powracających do swoich rodzin. Obserwowane są tu duże wahania wartości wskaźników. W 2022 roku do rodzin własnych powróciło aż 18 wychowanków, podczas gdy w roku 2021 pięcioro, a w 2023 tylko troje. W 2023 roku do innych form pieczy zastępczej przeniesiono 10 osób, podczas gdy w 2022 tylko 5, a w 2021 roku cztery osoby.

Placówki specjalistyczno-terapeutyczne

Dane Głównego Urzędu Statystycznego wskazują, że w latach 2019-2023 w województwie lubuskim nie funkcjonowały placówki opiekuńczo-wychowawcze typu specjalistyczno-terapeutycznego. Tego typu placówki specjalizują się w opiece nad dziećmi o wyjątkowych potrzebach, które wynikają np. z niepełnosprawności. Brak w województwie placówek specjalistyczno-terapeutycznych rodzi pytania o liczbę dzieci w systemie pieczy zastępczej, które mają indywidualne potrzeby oraz o sposoby zaspokajania tych potrzeb. W roku 2023 placówki specjalistyczno-terapeutyczne działały w aż 11 regionach Polski, przy czym w 10 województwach ich liczba wahała się od 1 do 3. Wyjątkowo na tym tle przedstawia się Małopolska, gdzie w 2023 roku funkcjonowało aż 17 placówek specjalistyczno-terapeutycznych.

Pytania o umieszczanie w pieczy zastępczej dzieci z niepełnosprawnościami będzie wracać w tym rozdziale jeszcze kilkakrotnie. Na wstępie do tych rozważań warto porównać sytuację województwa lubuskiego z innymi regionami. W lubuskim odsetek dzieci z niepełnosprawnościami umieszczanych w rodzinnych formach pieczy zastępczej jest

nieznacznie niższy niż średnia dla całej Polski. Są to dane nieco uspokajające, ale jednocześnie jasno pokazują, że można w tym zakresie zrobić więcej. Z drugiej strony, wskazują one także, że dzieci z niepełnosprawnościami, które przebywają w instytucjonalnej pieczy zastępczej nie są umieszczone w placówkach specjalistyczno-terapeutycznych.

Główny Urząd Statystyczny udostępnia omawiane tu dane jedynie dla lat 2022 i 2023. Niemożliwe jest więc przeanalizowanie zmian w pieczy zastępczej, które dotyczą dzieci z niepełnosprawnościami w perspektywie kilku lat lub dłuższej. Dane dotyczące województw wskazują jednak, że w żadnym z nich sytuacja nie uległa znaczącej zmianie w dwóch analizowanych latach. Może to wskazywać na dużą skalę trudności przedsięwzięć związanych z tworzeniem miejsc w rodzinnych formach pieczy zastępczej dla dzieci z niepełnosprawnościami.

Tabela 16. Udział dzieci z niepełnosprawnością umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej w liczbie dzieci z niepełnosprawnością umieszczonych w pieczy zastępczej ogółem

Województwa	2022	2023
Świętokrzyskie	69,34	65,22
Lubelskie	68,03	66,96
Mazowieckie	74,52	72,06
Małopolskie	74,95	74,17
Podlaskie	79,74	74,57
Podkarpackie	76,56	75
Warmińsko-Mazurskie	75	75,49
Kujawsko-Pomorskie	72,35	76,59
Lubuskie	74,55	77,32
Łódzkie	77,95	77,53
Śląskie	78,08	77,96
Polska	78,38	78,19
Dolnośląskie	84,6	81,16
Pomorskie	83,15	83,57
Zachodniopomorskie	85,87	86,84
Wielkopolskie	87,06	88,98

Opolskie	84,4	89,27
----------	------	-------

Źródło BDL, dane uszeregowane rosnąco wg wartości wskaźnika w 2023

Placówki rodzinne

Wyróżnikiem placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego jest to, że wychowują dzieci w różnym wieku oraz umożliwiają wspólną opiekę nad licznym rodzeństwem. W badanym okresie liczba placówek typu rodzinnego w Lubuskim nie ulegała zmianom. Łącznie działały 4 takie placówki, z czego wszystkie umiejscowione na północy regionu: w Gorzowie Wielkopolskim oraz powiecie gorzowskim.

Tabela 17. Placówki rodzinne ogółem

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	4	4	4	4	4
Powiat gorzowski	2	2	2	2	2
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	2	2	2	2	2

Źródło: BDL

W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu rodzinnego można umieścić, w tym samym czasie, łącznie nie więcej niż ośmioro dzieci. W razie konieczności umieszczenia w takiej placówce rodzeństwa, dopuszczalne jest pod pewnymi warunkami umieszczenie w niej do 10 dzieci. Dane dostępne w BDL wskazują, że możliwość ta nie była często wykorzystywana. W badanym okresie tylko 2 razy zdarzyło się, że w powiecie gorzowskim liczba wychowanków przebywających w placówkach 31 grudnia była większa niż liczba miejsc. W większości przypadków były to dzieci umieszczane w placówkach rodzinnych na podstawie orzeczenia sądu. Tylko w 2022 roku zdarzyło się, że w 31 grudnia w placówce tego typu były dzieci bez orzeczenia sądu.

Tabela 18. Miejsca w placówkach rodzinnych

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	32	32	32	32	31
Powiat gorzowski	16	16	16	16	15
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	16	16	16	16	16

Źródło: BDL

Stosunkowo wielu wychowanków placówek typu rodzinnego było sierotami lub półsierotami. Taką sytuację życiową miało w 2019 roku aż 11 osób na ogólną liczbę 36 wychowanków.

W badanym okresie w ciągu roku sprawozdawczego, najwięcej wychowanków przebywało w placówkach typu rodzinnego w roku 2019 (42 osoby). W kolejnych latach nie obserwowano jednak dużych wahań tego wskaźnika. Dość często, w porównaniu z innymi typami placówek powodem ubytku wychowanków było przekazanie ich do adopcji.

Tabela 19. Zmiany liczby wychowanków w placówkach rodzinnych w latach 2019-2023

Powiaty	Wychowankowie	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	42	38	40	36	41
	Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	2	4	7	3	6
	Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym – przekazani do adopcji	2	2	3	1	4
	Ubytek wychowanków (powyżej 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	4	6	1	3	4
Powiat gorzowski	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	23	20	19	20	20
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	19	18	21	16	21

Źródło: BDL

Placówki łączące zadania

W analizowanym okresie w województwie lubuskim ograniczono liczbę placówek opiekuńczo-wychowawczych, łączących zadania. Liczba placówek spadła z pięciu do dwóch. W 2023 tego typu placówki działały jedynie w powiatach nowosolskim i wschowskim. Ta zmiana rodzi pytania o to, jakim przekształceniom podlegały tego typu placówki opiekuńczo-wychowawcze. Przykładowo, wcześniej prezentowane dane dotyczące placówek socjalizacyjnych wskazują, że ich liczba wzrosła w tych powiatach, w których likwidowano placówki łączące zadania. Czy należy łączyć te dwa wydarzenia, a jeśli tak, to jakie przesłanki stały za takimi decyzjami?

Tabela 20. Placówki łączące zadania ogółem

Powiaty	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	5	5	4	2	2
Powiat nowosolski	1	1	1	1	1
Powiat wschowski	2	2	2	1	1
Powiat żarski	1	1	1	0	0
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	1	1	0	0	0

Źródło: BDL

W placówkach łączących zadania nie wystąpiła sytuacja, że na koniec roku udzielały one wsparcia większej liczbie wychowanków niż liczba dostępnych miejsc. W przypadku tego typu placówek w BDL brakuje danych dla powiatów dotyczących liczby wychowanków przyjętych na podstawie orzeczenia sądu. Dane dla całego województwa wskazują jednak, że praktyką, jest umieszczanie wychowanków w placówkach łączących zadania wyłącznie na podstawie orzeczenia sądu. Proporcje płci wychowanków rozkładają się mniej więcej po równo. W tego typu placówkach nie są też umieszczani wychowankowie poniżej 3 lat. Zwraca uwagę, że w niektórych powiatach różnica pomiędzy liczbą wychowanków a liczbą wychowanków w roku sprawozdawczym jest niewielka (według stanu na 31 grudnia). Może to wskazywać na niewielką rotację w placówkach umieszczonych w tych powiatach. Z tej reguły wyraźnie wyłamywała się placówka działająca w Gorzowie Wielkopolskim, które jednak została zlikwidowana w roku 2021.

Tabela 21. Placówki łączące zadania

Rok	Wychowankowie pieczy	Lubuskie	Powiat nowosolski	Powiat wschowski	Powiat żarski	Powiat m. Gorzów Wielkopolski
2019	Liczba miejsc	100	14	28	28	30
	Wychowankowie ogółem na 31.12	94	14	26	28	26
	Wychowankowie w latach sprawozdawczych	150	18	29	41	62
2020	Liczba miejsc	100	14	28	28	30
	Wychowankowie ogółem na 31.12	93	14	24	25	30
	Wychowankowie w latach sprawozdawczych	119	16	30	31	42
2021	Liczba miejsc	56	14	28	14	0
	Wychowankowie ogółem na 31.12	52	13	25	14	0
	Wychowankowie w latach sprawozdawczych	66	19	32	15	0
2022	Liczba miejsc	28	14	14	0	0
	Wychowankowie ogółem na 31.12	26	13	13	0	0

	Wychowankowie w latach sprawozdawczych	33	15	18	0	0
2023	Liczba miejsc	28	14	14	0	0
	Wychowankowie ogółem na 31.12	28	14	14	0	0
	Wychowankowie w latach sprawozdawczych	37	20	17	0	0

Źródło: BDL

W analizowanym okresie żaden wychowanek z placówki łączącej zadanie nie został przekazany do adopcji. W 2020 roku był wyjątkowo duży ubytek wychowanków, którzy nie osiągnęli 18 roku życia. W pozostałych latach liczba osób niepełnoletnich i pełnoletnich, którzy opuścili placówki łączące zadania była podobna.

Tabela 22. Zmiany liczby wychowanków w placówkach łączących zadania w latach 2019-2023

Wychowankowie pieczy		2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Wychowankowie w roku sprawozdawczym	150	119	66	33	37
	Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	43	14	8	5	5
	Ubytek wychowanków (do 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym – przekazani do adopcji	0	0	0	0	0
	Ubytek wychowanków (powyżej 18 r.ż.) w roku sprawozdawczym	13	12	6	2	4

Źródło: BDL

Interwencyjne ośrodki preadopcyjne i regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne

W województwie lubuskim nie funkcjonuje ośrodek preadopcyjny i regionalna placówka opiekuńczo-terapeutyczna. 29 kwietnia 2022 roku w Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej w Zielonej Górze (dalej ROPS) została przeprowadzona kontrola problemowa. Zrealizowano ją zgodnie z zatwierdzonym przez Wojewodę Lubuskiego Rocznym Planem Kontroli na 2022 rok. Zakresem kontroli objęto sposób realizacji zadań samorządu województwa, wynikających z ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej. Ocenie poddano m.in. prowadzenie interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych.

W przekazanych, do zespołu kontrolnego, wyjaśnieniach ROPS wskazał, że koncepcja utworzenia placówek została opracowana pod koniec 2015 roku. Podczas prac nad Strategią Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2021-2030, na wniosek służb wojewody, zadanie to zostało zapisane w kartach zadań dokumentu. Aczkolwiek ostatecznie nie zostało ono zrealizowane.

Na przestrzeni lat pojawiały się sygnały o potrzebie utworzenia interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego i regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej. W Wojewódzkim Programie Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej (Uchwała XXVI/371/16 z dnia 19 grudnia 2016 r.) wskazano, że w 13 powiatach województwa lubuskiego (na 14) istniała potrzeba umieszczenia 55 dzieci w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej. Mimo możliwości utworzenia w tamtym czasie placówki (samorząd dysponował wtedy odpowiednim budynkiem), nie podjęto w tym kierunku działań. W lipcu 2020 r. Wojewoda Lubuski wystosował do Marszałka Województwa Lubuskiego apel o utworzenie na terenie naszego województwa regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej dla 43 dzieci wymagających tej formy opieki (analiza PS-VIII.9421.26.2020.AFlo, stan na 30 czerwca 2020 r.). W dalszej korespondencji oraz podczas prac nad „Strategią Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego na lata 2021-2030” Dyrektor kontrolowanej jednostki zapewniał, że jest zainteresowany uruchomieniem placówki tego typu. Finalnie placówka nie powstała.

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze argumentuje brak realizacji ww. zadania wyznaczonym przez Unię Europejską kierunkiem deinstytucjonalizacji. ROPS w Zielonej Górze powołuje się na projekt Strategii Rozwoju Usług Społecznych na lata 2021–2030 (z perspektywą do 2035 r.), podkreślając szkodliwość opieki instytucjonalnej. Dodatkowo, przywołuje zapisy projektu ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, które zdaniem jednostki kontrolowanej zakazują tworzenia między innymi regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych i interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych.

Związku z tym ROPS poinformował, że w samorządzie województwa postawiono nacisk na pracę nad wsparciem rozwoju usług społecznych (w imię procesu deinstytucjonalizacji).

Mimo wszystko analiza Wydziału Polityki Społecznej pokazuje, że potrzeba utworzenia regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej istnieje od wielu lat. Specjalistycznych oddziaływań terapeutycznych w 2020 r. wymagało 318 dzieci, posiadających orzeczenie o niepełnosprawności, w tym: 245 z rodzinnej pieczy zastępczej, 73 z instytucjonalnej; w 2021 r. – 301 dzieci, w tym: 234 z rodzinnej pieczy zastępczej, 67 z instytucjonalnej – dane ze

sprawozdania w CAS pn. „Niepełnosprawność wśród dzieci w pieczy zastępczej ...”. W 2020 r. było 26 wychowanków hospitalizowanych psychiatrycznie, a w roku 2021r. - 29 wychowanków. Dane te świadczą o nieustannym zapotrzebowaniu na specjalistyczną opiekę dla dzieci wymagających oddziaływań terapeutycznych, których rodzinna i instytucjonalna piecza zastępcza nie jest w stanie zapewnić.

Zespół kontrolny stwierdził, że Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Zielonej Górze nie prowadząc interwencyjnych ośrodków preadopcyjnych i regionalnych placówek opiekuńczo-terapeutycznych, pomija lokalne potrzeby w zakresie zapewnienia opieki dzieciom ze szczególnymi potrzebami.

2.3.3. Rodzinna piecza zastępcza

Pierwszym krokiem w analizie danych dotyczących rodzinnej pieczy zastępczej będzie ogólne spojrzenie na jej skalę działania. Okazuje się, że w województwie lubuskim odsetek dzieci w niej umieszczanej w 2023 wzrósł w porównaniu z rokiem 2022.

Tabela 23. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 r. ż. w województwie lubuskim

Powiaty	2022	2023
Lubuskie	9,37	10,09
Powiat gorzowski	9,42	9,60
Powiat krośnieński	11,37	11,60
Powiat międzyrzecki	8,03	8,44
Powiat nowosolski	12,12	12,99
Powiat słubicki	6,45	6,20
Powiat strzelecko-drezdenecki	7,56	7,99
Powiat sulęciński	8,46	10,24
Powiat świebodziński	7,66	8,58
Powiat zielonogórski	9,83	10,02
Powiat żagański	13,95	14,39
Powiat żarski	10,21	11,54
Powiat wschowski	6,36	6,77
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	10,11	10,63
Powiat m. Zielona Góra	7,18	8,92

Źródło: BDL

Bardzo ciekawych informacji dostarcza porównanie wartości wskaźnika opisującego jak duży odsetek dzieci umieszczany jest w rodzinnej pieczy zastępczej pomiędzy różnymi regionami. Województwo lubuskie jest wśród regionów, w których wartość ta jest największa. Oznacza, to, że statystyczne dziecko mieszkające w regionie ma większe szanse znalezienia się w rodzinnej pieczy zastępczej niż jego rówieśnicy z większości innych województw. Powodów tego stanu rzeczy może być wiele i powinny one być przedmiotem dalszych analiz. Może to z jednej strony świadczyć o tym, że rodzinna piecza zastępcza jest w województwie lubuskim

lepiej rozwinięta niż w innych regionach. Możliwe jednak także, że wynika to z większej skali problemów społecznych lub z różnicy w sposobie funkcjonowania regionalnych systemów wsparcia rodzin. Z pewnością zastanawia fakt, że odsetek dzieci umieszczanych w rodzinnej pieczy zastępczej jest najniższy w Polsce południowo-wschodniej. Być może wpływ na to ma także różnice kulturowe i zaszczości historyczne. Bardzo prawdopodobne jest też, że wszystkie wymienione tu zjawiska współwystępują w różnych proporcjach w poszczególnych regionach.

Tabela 24. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 r. ż. według województw

Województwa	2022	2023
Podkarpackie	3,53	3,58
Małopolskie	3,71	3,84
Mazowieckie	4,65	4,85
Podlaskie	5,23	5,51
Świętokrzyskie	5,46	5,52
Lubelskie	5,75	6,15
Wielkopolskie	6,1	6,38
Polska	6,74	7,09
Łódzkie	7,52	7,79
Kujawsko-Pomorskie	7,99	8,36
Pomorskie	7,82	8,59
Opolskie	8,32	8,82
Śląskie	8,22	8,83
Warmińsko-Mazurskie	9,38	9,64
Lubuskie	9,37	10,09
Dolnośląskie	10,13	10,46
Zachodniopomorskie	11,52	12,31

Źródło: BDL, dane uszeregowane rosnąco wg wartości wskaźnika w 2023 r.

Rodziny zastępcze spokrewnione

Rodzinę zastępczą spokrewnioną tworzą osoby będące wstępnymi (dziadkami, pradiadkami) lub rodzeństwem umieszczonego w niej dziecka. Pełnienie funkcji rodziny zastępczej spokrewnionej może być łączone z funkcją rodziny zastępczej zawodowej lub niezawodowej. Dane dostępne w Banku Danych Lokalnych nie pozwalają jednak na stwierdzenie czy takie sytuacje miały miejsce w województwie lubuskim w analizowanym okresie czasu.

W latach 2019-2023 liczba rodzin zastępczych spokrewnionych w województwie lubuskim zmniejszyła się o 49. Sytuacja w poszczególnych powiatach kształtowała się jednak w różny sposób. Najlepszym tego dowodem są dane dotyczące miast wojewódzkich. W Gorzowie Wielkopolskim liczba rodzin zastępczych spokrewnionych spadła z 131 do 114, podczas gdy w Zielonej Górze wzrosła z 87 do 103.

W analizowanym okresie zmniejszyła się również liczba dzieci przebywających w rodzinach zastępczych spokrewnionych. Spadek ten był proporcjonalny do spadku liczby samych tego typu rodzin. W 2019 i w 2023 średnia liczba dzieci na rodzinę była w przybliżeniu taka sama i wynosiła 1,279.

Na podstawie danych GUS można postawić hipotezę odnoszącą się do powodów spadku liczby rodzin zastępczych spokrewnionych w województwie lubuskim. Jest on powiązany z sytuacją demograficzną i ogólnie zmniejszającą się liczbą rodzących się dzieci. W latach 2019-2023 systematycznie spadała w województwie lubuskim liczba osób poniżej 18 roku życia. W roku 2023 było ich 184972. To o 7569 niż w roku 2019. Analiza wskazuje, że spadek liczby dzieci umieszczanych w rodzinach zastępczych spokrewnionych jest proporcjonalny do spadku ogólnej liczby niepełnoletnich osób. Warto jednak pamiętać o obserwowanych różnicach w liczbie rodzin zastępczych spokrewnionych oraz umieszczanych w nich dzieci pomiędzy powiatami. Możliwe również, że znaczenie ma tu sposób pracy z rodzinami dzieci, które są umieszczane w pieczy zastępczej. Być może są miejsca, w których bardziej skuteczne wsparcie powoduje mniejsze zapotrzebowanie na usługi pieczy zastępczej.

Tabela 25. Liczba rodzin zastępczych spokrewnionych i liczba dzieci, nad którymi sprawują pieczę

Województwo	Rodzaj danych	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Liczba rodzin	874	855	840	795	836
	Liczba dzieci	1 118	1 084	1 069	1 011	1 069
Powiat gorzowski	Liczba rodzin	76	71	75	63	67
	Liczba dzieci	97	91	101	84	86
Powiat krośnieński	Liczba rodzin	54	56	55	54	56
	Liczba dzieci	76	76	71	66	72
Powiat międzyrzecki	Liczba rodzin	35	35	32	32	29
	Liczba dzieci	43	45	41	44	41
Powiat nowosolski	Liczba rodzin	91	80	92	84	79
	Liczba dzieci	122	101	120	113	105
Powiat słubicki	Liczba rodzin	34	30	28	24	23

	Liczba dzieci	43	38	35	33	33
Powiat strzelecko-drezdenecki	Liczba rodzin	31	29	29	27	32
	Liczba dzieci	35	36	38	37	46
Powiat sulęciński	Liczba rodzin	37	34	31	26	28
	Liczba dzieci	44	39	35	30	33
Powiat świebodziński	Liczba rodzin	45	43	43	41	47
	Liczba dzieci	59	57	57	52	56
Powiat wschowski	Liczba rodzin	29	27	31	22	25
	Liczba dzieci	40	36	40	30	34
Powiat zielonogórski	Liczba rodzin	57	55	51	54	60
	Liczba dzieci	77	67	65	67	76
Powiat żagański	Liczba rodzin	92	99	91	84	85
	Liczba dzieci	125	133	122	108	108
Powiat żarski	Liczba rodzin	75	79	70	74	88
	Liczba dzieci	104	106	96	97	113
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Liczba rodzin	131	124	121	111	114
	Liczba dzieci	152	147	141	134	143
Powiat m. Zielona Góra	Liczba rodzin	87	93	91	99	103
	Liczba dzieci	101	112	107	116	123

Źródło: BDL

Rodziny zastępcze niezawodowe

Podstawową różnicą pomiędzy rodzinami zastępczymi spokrewnionymi oraz rodzinami zastępczymi niezawodowymi i zawodowymi jest to, że te drugie nie są tworzone przez osoby będące wstępniymi lub rodzeństwem dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej.

W rodzinie zastępczej zawodowej lub rodzinie zastępczej niezawodowej, w tym samym czasie, może przebywać łącznie nie więcej niż troje dzieci lub osób, które osiągnęły pełnoletność przebywając w pieczy lub opuszczających ją osób niepełnoletnich.

Jedynie w razie konieczności umieszczenia w rodzinie zastępczej rodzeństwa jest dopuszczalne umieszczenie w tym samym czasie większej liczby dzieci. Możliwe jest łączenie funkcji rodziny zastępczej spokrewnionej z funkcją rodziny zastępczej niezawodowej lub zawodowej. W takich przypadkach do rodziny zastępczej łączącej funkcje stosują się limity określone na początku tego akapitu.

W analizowanym okresie w województwie lubuskim zwiększyła się liczba rodzin zastępczych niezawodowych oraz liczba umieszczonych w nich dzieci z 378 dzieci w roku 2019 do 395 dzieci w roku 2023.

Tabela 26. Liczba rodzin zastępczych niezawodowych i liczba dzieci, nad którymi sprawują pieczę

Lokalizacja	Rodzaj danych	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Liczba rodzin	378	380	400	391	395

	Liczba dzieci	494	500	537	521	519
Powiat gorzowski	Liczba rodzin	36	33	40	33	38
	Liczba dzieci	47	40	54	46	48
Powiat krośnieński	Liczba rodzin	19	17	15	18	17
	Liczba dzieci	28	24	26	28	26
Powiat międzyrzecki	Liczba rodzin	15	14	14	15	14
	Liczba dzieci	20	26	21	24	22
Powiat nowosolski	Liczba rodzin	40	42	44	40	47
	Liczba dzieci	50	60	52	50	61
Powiat słubicki	Liczba rodzin	22	22	21	22	16
	Liczba dzieci	23	24	25	25	20
Powiat strzelecko-drezdenecki	Liczba rodzin	13	14	14	14	14
	Liczba dzieci	19	18	15	15	15
Powiat sulęciński	Liczba rodzin	10	14	10	8	13
	Liczba dzieci	11	17	12	10	17
Powiat świebodziński	Liczba rodzin	16	16	14	16	19
	Liczba dzieci	21	19	15	20	21
Powiat wschowski	Liczba rodzin	17	18	16	16	16
	Liczba dzieci	22	20	18	20	22
Powiat zielonogórski	Liczba rodzin	24	27	33	30	28
	Liczba dzieci	31	36	44	37	35
Powiat żagański	Liczba rodzin	36	35	37	33	32
	Liczba dzieci	49	49	51	45	44
Powiat żarski	Liczba rodzin	33	33	40	38	38
	Liczba dzieci	45	45	66	53	53
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Liczba rodzin	52	51	52	51	48
	Liczba dzieci	72	66	72	74	72

Powiat m. Zielona Góra	Liczba rodzin	45	44	50	57	55
	Liczba dzieci	56	56	66	74	63

Źródło: BDL

Rodziny zastępcze niezawodowe są mniej liczne niż rodziny zastępcze spokrewnione. Co za tym idzie, w skali całego województwa otaczają one opieką znacznie mniejszą ogólną liczbę dzieci i dopuszczonych do przebywania w nich osób pełnoletnich. W skali całego regionu współczynnik określający liczbę dzieci przypadających na rodzinę zastępczą kształtuje się na podobnym poziomie zarówno w przypadku rodzin spokrewnionych, jak i zawodowych. Przypomnijmy, że dla tych pierwszych miał on taką samą wartość w latach 2019 i 2023, która wynosiła 1,279. Dla rodzin zastępczych niezawodowych wartość wskaźnika w tych latach wyniosła odpowiednio 1,307 oraz 1,314. Średnie wartości wyliczone dla całego województwa lubuskiego ukrywają istotne różnice pomiędzy poszczególnymi powiatami. Liczba dzieci przypadających na jedną rodzinę zastępczą niezawodową w danym powiecie może się istotnie różnić w poszczególnych latach. Przykładowo w powiecie sulęcińskim wskaźnik ten wyniósł w 2019 roku 1,1, podczas gdy jego wartość w 2023 to 1,308. Wynika to oczywiście ze stosunkowo niewielkiej liczby rodzin zastępczych niezawodowych w poszczególnych powiatach. Niemniej, można stwierdzić, że istnieje grupa powiatów, w których jest tendencja do powierzania tego typu rodzinom pieczy nad większą liczbą dzieci. Można do niej zaliczyć powiaty żagański, żarski, krośnieński, międzyrzecki oraz Gorzów Wielkopolski, w których wartość omawianego wskaźnika była zazwyczaj wyższa niż średnia dla całego województwa.

Wątek liczby dzieci znajdujących opiekę w rodzinach zastępczych niezawodowych można podsumować stwierdzeniem, że zgodnie z przepisami prawa mogłyby one hipotetycznie udzielać jej większej liczbie osób. Z pewnością warto sprawdzić dlaczego tak się nie dzieje. Być może rodziny zastępcze niezawodowe są prowadzone przez krewnych dzieci, którzy nie spełniają przesłanek do stworzenia rodziny zastępczej spokrewnionej. Inna hipoteza może być związana z tym, że prowadzenia rodzin zastępczych niezawodowych podejmują się osoby zainteresowane w przyszłości przysposobieniem dziecka. Warto też sprawdzić jak często łączone są funkcje rodzin spokrewnionych i niezawodowych. Rozpowszechnienie tego typu praktyki również znajdowałoby odbicie w omawianym tu wskaźniku określającym przeciętną liczbę dzieci przypadających na jedną rodzinę zastępczą spokrewnioną bądź niezawodową.

Rodziny zastępcze zawodowe

Rodziny zastępcze niezawodowe mogą przekształcać się w rodziny zastępcze zawodowe. W powiatowych planach rozwoju pieczy zastępczej powinny być określone limity tych drugich dla poszczególnych lat kalendarzowych. Zgodnie z ustawą OWRISPZ limity te powinny być ustalone w oparciu o plany rozwoju rodzinnej pieczy zastępczej i ukierunkowane na ograniczanie liczby dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Tabela 27. Planowane limity rodzin zawodowych według powiatów

Powiat	2019	2020	2021	2022	2023
gorzowski	2	1	1	1	1
krośnieński	bd	bd	bd	bd	bd
międzyrzecki	3-4	3-4	2	2	2
nowosolski	2	1	1	1	1
ślubicki	2	2	2	2	2
strzelecko-drezdenecki	1	1	1	1	1
sulęciński	1	1	1	1	1
świebodziński	1	1	1	1	1
wschowski	1	1	1	2	2
żagański	1	1	1	1	1
żarski	1	1	1	1	1
zielonogórski	Zapis w Programie: zawodowe rodziny zastępcze będą tworzone w miarę potrzeb oraz zgodnie ze zgłoszeniami kandydatów na pełnienie funkcji rodziny zastępczej			3	3
Miasto Gorzów Wielkopolski	bd	bd	bd	bd	bd
Miasto Zielona Góra	bd	bd	Do 10	Do 12	Do 13

Źródło: Powiatowe Programy Rozwoju Pieczy Zastępczej

Dane, które zostały pozyskane z analizowanych powiatowych programów pieczy zastępczej są zastanawiające. Dokumenty dla niektórych powiatów w ogóle nie definiują wymaganych w ustawie OWRISPZ limitów. W jednym przypadku limity były zdefiniowane opisowo, a nie liczbowo. W większości powiatów funkcjonowało więcej rodzin zastępczych zawodowych niż określały to ustalone w Programach Rozwoju Pieczy Zastępczej Limity. Być może w dokumentach tych nie określano docelowej liczby rodzin zastępczych w danym roku, lecz liczbę nowych umów z nimi, które mogą zostać podpisane w danym roku. Jednak także w tym przypadku dane zakładane w Programach nie pokrywają się z danymi zawartymi w GUS. Jest to kwestia, która wymaga wyjaśnienia. Z pewnością warto stawiać pytania o to, jak przebiega planowanie działań na rzecz rozwoju pieczy zastępczej.

Tabela 28. Liczba rodzin zastępczych zawodowych według ich typów

Lokalizacja	Typy rodzin	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Zawodowe	53	54	52	55	65
	Zawodowe specjalistyczne	7	5	5	5	5
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	30	23	23	26	24
Powiat gorzowski	Zawodowe	1	0	0	0	2
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	1	1	2	1
Powiat krośnieński	Zawodowe	3	3	3	3	3
	Zawodowe specjalistyczne	1	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	2	2	1
Powiat międzyrzecki	Zawodowe	2	0	0	0	1
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0
Powiat nowosolski	Zawodowe	7	6	8	8	9
	Zawodowe specjalistyczne	1	1	1	1	1
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	2	2	2
Powiat słubicki	Zawodowe	3	3	3	3	3
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	4	2	1	1	1
Powiat strzelecko - drezdenecki	Zawodowe	6	6	7	7	7
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0

Powiat sulęciński	Zawodowe	1	1	1	1	2
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	4	3	4	5	4
Powiat świebodziński	Zawodowe	4	6	4	3	3
	Zawodowe specjalistyczne	1	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	2	2	2
Powiat wschowski	Zawodowe	0	1	1	1	1
	Zawodowe specjalistyczne	1	1	1	1	1
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0
Powiat zielonogórski	Zawodowe	12	11	12	13	14
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	3	3	4
Powiat żagański	Zawodowe	2	3	2	3	2
	Zawodowe specjalistyczne	1	1	1	1	1
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	2	1	1
Powiat żarski	Zawodowe	9	9	8	9	10
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	2	2	1	1	1
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Zawodowe	1	1	0	0	2
	Zawodowe specjalistyczne	2	2	2	2	2
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	1	2	2	3	3
Powiat m. Zielona Góra	Zawodowe	2	4	3	4	6
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0

	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	7	3	3	4	4
--	--	---	---	---	---	---

Źródło: BDL

Miejsca w rodzinach zastępczych zawodowych mogą być tworzone z myślą o dzieciach ze szczególnymi potrzebami. Zgodnie z ustawą OWRISPZ wyróżnia się następujące podtypy rodzin zastępczych zawodowych:

- specjalistyczne sprawujące pieczę zastępczą nad
  - małoletnią matką z dzieckiem
  - dzieckiem umieszczonym na podstawie ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich
  - dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności albo orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności,
- pełniące funkcję pogotowia rodzinnego.

Liczba rodzin zastępczych zawodowych nie-specjalistycznych utrzymywała się w województwie lubuskim na podobnym poziomie w latach 2019-2022. Nagły jej wzrost nastąpił w roku 2023, kiedy to funkcjonowało ich aż o 10 więcej niż w roku 2022. To może być pozytywnym efektem działań podejmowanych na rzecz “urodzinienia” pieczy zastępczej. Wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych (i także niezawodowych) jest w kontrze do trendów demograficznych, które są zapewne jedną z przyczyn spadku liczby rodzin zastępczych spokrewnionych.

W skali województwa zmniejszyła się za to liczba rodzin zastępczych specjalistycznych oraz rodzin zastępczych zawodowych pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego. Zmiany te nie były jednak skorelowane w czasie ze spadkiem liczby niewyspecjalizowanych rodzin zastępczych.

Na wyróżnienie zasługują powiaty żarski i zielonogórski, w których przez cały analizowany okres działało zdecydowanie więcej rodzin zastępczych zawodowych niż w innych częściach województwa. Warto sprawdzić bliżej sytuację w tych powiatach. Być może stosowane są tam jakieś rozwiązania w pracy z rodzinami zastępczymi, które jako dobre praktyki mogłyby być zastosowane także w innych lokalizacjach.

Do wzrostu liczby rodzin zastępczych zawodowych w największym stopniu przyczynił się powiat grodzki Zielona Góra, w którym w 2023 działało ich aż o 4 więcej niż w roku 2019. Jednocześnie w tym mieście o 3 zmniejszyła się liczba rodzin zastępczych zawodowych będących pogotowiem opiekuńczym. Przyjmują one dzieci nie tylko na podstawie orzeczeń sądów, ale także w sytuacjach kryzysowych, w których dzieci są doprowadzone przez policję, na wniosek rodziców lub gdy dziecko zagrożone jest przemocą domową. Rodziny tego typu spełniają funkcję analogiczną do placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego. Warto odnotować, że w badanym okresie nie zwiększyła się w Zielonej Górze liczba takich placówek opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego. Może to oznaczać, że nastąpiło zmniejszenie zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej związane

z sytuacjami kryzysowymi. Możliwe jest jednak także, że potrzeby w tym zakresie nie są zaspokajane. Wymaga to z pewnością bardziej dogłębnego zbadania.

Powyższa analiza ma na celu zwrócić uwagę na problem braku miejsc zapewniających pieczę zastępczą w sytuacjach kryzysowych w wielu lokalizacjach województwa lubuskiego. Łatwo to było prześledzić na przykładzie miasta Zielona Góra. Ten powiat grodzki nie może być jednak traktowany jako szczególnie zły przykład w zakresie opieki kryzysowej. Mimo zmniejszającej się liczby placówek interwencyjnych oraz sprawujących analogiczną funkcję rodzin zastępczych, oba te typy pieczy funkcjonują w Zielonej Górze. Rodzin zastępczych pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego nie ma za to w ogóle w 3 powiatach województwa lubuskiego (wschowskim, strzelecko-drezdeńskim oraz międzyrzeckim) a ich brak nie jest równoważony przez wyspecjalizowane placówki opiekuńczo-wychowawcze typu interwencyjnego.

W województwie lubuskim działało w 2013 roku jedynie 5 rodzin zastępczych specjalistycznych. Była to mniejsza liczba niż odnotowana w roku 2019. W 2023 roku rodzin zastępczych specjalistycznych nie było w aż 10 powiatach. Tutaj trzeba wrócić do opisanego powyżej niepokojącego zjawiska związanego z brakiem w województwie placówek opiekuńczo-wychowawczych typu specjalistyczno-terapeutycznego. Teoretycznie, rodziny zastępcze zawodowe specjalistyczne mogłyby wypełnić tę lukę. Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego nie można powiedzieć, że tak się nie dzieje. Uzasadnione jest jednak postawienie pytania o to czy na pewno potrzeby w zakresie pieczy zastępczej nad dziećmi ze specjalnymi potrzebami, związanymi np. z niepełnosprawnością, są na pewno zaspokajane.

Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych w skali całego województwa wzrosła znacząco w analizowanym okresie. Był to wzrost nieproporcjonalnie duży do dokonanego w tym czasie zwiększenia liczby takich rodzin zastępczych. W 2019 r. na jedną rodzinę zastępczą zawodową przypadało przeciętnie 3,45 dziecka. W 2023 wartość tego wskaźnika wyniosła już 4,28. Analogiczny wzrost dokonał się w zdecydowanej większości analizowanych powiatów. Zastanawiająca jest sytuacja w powiecie żagańskim. Dane GUS informują, że w 2023 roku funkcjonowały tam dwie rodziny zastępcze zawodowe, które udzieliły wsparcia aż 24 dzieciom.

Zmniejszenie liczby rodzin zastępczych zawodowych specjalistycznych oraz pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego doprowadziło oczywiście do spadku liczby dzieci, które przebywają w tego typu pieczy zastępczej. Warto w przyszłości przeanalizować to zagadnienie dokładniej. Przykładowo, w 2019 roku funkcję pogotowia opiekuńczego pełniły cztery rodziny zastępcze. Dane GUS informują, że wsparcie od nich otrzymało wówczas 14 dzieci. Od 2021 roku funkcjonuje w powiecie żagańskim tylko jedna taka rodzina, co oczywiście przełożyło się na znaczący spadek liczby dzieci przebywających w tej formie pieczy zastępczej. Czy oznacza to nagły spadek zapotrzebowania na usługi czy też są one obecnie świadczone przez inne typy pieczy zastępczej?

Tabela 29. Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych w podziale na powiaty

Lokalizacja	Typy rodzin	2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Zawodowe	183	188	203	217	278
	Zawodowe specjalistyczne	22	11	13	12	12
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	132	85	90	110	114
Powiat gorzowski	Zawodowe	5	0	0	0	7
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	5	0	4	7	11
Powiat krośnieński	Zawodowe	11	14	14	12	18
	Zawodowe specjalistyczne	3	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	7	8	7	8	2
Powiat międzyrzecki	Zawodowe	8	0	0	0	2
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0
Powiat nowosolski	Zawodowe	24	23	32	35	40
	Zawodowe specjalistyczne	4	5	5	4	5
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	12	10	9	10	10
Powiat słubicki	Zawodowe	11	6	7	7	6
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	14	2	3	5	3
Powiat strzelecko - drezdeński	Zawodowe	22	27	25	28	29
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	Zawodowe	2	1	1	4	6
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	17	9	13	19	18
Powiat świebodziński	Zawodowe	8	15	12	13	13
	Zawodowe specjalistyczne	8	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	9	9	8	11	11
Powiat wschowski	Zawodowe	0	5	6	4	4
	Zawodowe specjalistyczne	2	2	2	2	2
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	0	0	0	0	0
Powiat zielonogórski	Zawodowe	38	37	51	48	51
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	7	7	11	7	10
Powiat żagański	Zawodowe	12	11	12	20	24
	Zawodowe specjalistyczne	3	2	2	2	1

	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	17	9	9	12	9
Powiat żarski	Zawodowe	32	35	31	33	46
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	6	10	7	7	9
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Zawodowe	3	3	0	0	8
	Zawodowe specjalistyczne	2	2	4	4	4
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	5	8	10	11	12
Powiat m. Zielona Góra	Zawodowe	7	11	12	13	24
	Zawodowe specjalistyczne	0	0	0	0	0
	Zawodowe pełniące funkcję pogotowia opiekuńczego	33	13	9	13	19

Źródło: BDL

Rodzinne domy dziecka

Rodzinny dom dziecka to forma pieczy zastępczej podobna pod wieloma względami do rodzin zastępczych. Świadczy o tym fakt, że ustawa OWRISPZ określa w jaki sposób rodziny zastępcze mogą przekształcać się w rodzinne domy dziecka. Podstawową różnicą pomiędzy tymi rodzajami pieczy zastępczej jest liczba dzieci, którym te podmioty mogą udzielać wsparcia. Jest ona większa w przypadku rodzinnych domów dziecka, w których może przebywać do ośmiu osób. Zwiększenie tej liczby jest możliwe jedynie w sytuacji, gdy występuje potrzeba umieszczenia w rodzinie zastępczej rodzeństwa.

W analizowanym okresie odnotowano niewielkie wahania liczby rodzinnych domów dziecka w województwie lubuskim. Warto odnotować, że największy wzrost ich liczby nastąpił w mieście Zielona Góra, gdzie w 2023 działały cztery rodzinne domy dziecka. Generalnie, nie są one jednak bardzo rozpowszechnioną formą pieczy zastępczej. W większości powiatów regionu nie ma żadnego rodzinnego domu dziecka.

Większe zmiany niż w liczbie samych rodzinnych domów dotyczyły liczby dzieci w nich przebywających. W roku 2023 była ona aż o 34 wyższa niż w roku 2019. Na początku analizowanego okresu przeciętna liczba dzieci w rodzinnych domach mieściła się w ustawowym limicie ośmiu osób. W kolejnych latach wskaźnik ten rósł. W 2023 roku na jeden rodzinny dom przypadało średnio dziewięcioro dzieci. Te wyliczenia nie oddają oczywiście specyficznej sytuacji każdego z tych domów. Tendencja do umieszczania w nich coraz większej liczby dzieci może jednak świadczyć o tym, że brakuje miejsc w innych formach pieczy zastępczej, w tym zwłaszcza w rodzinnych jej typach.

Tabela 30. Liczba rodzinnych domów dziecka i liczba dzieci w nich przebywających w podziale na powiaty

Powiaty		2019	2020	2021	2022	2023
Lubuskie	Liczba RDD	11	12	11	12	13
	Liczba dzieci	84	99	97	97	118

Powiat gorzowski	Liczba RDD	4	4	3	3	3
	Liczba dzieci	23	29	19	19	21
Powiat krośnieński	Liczba RDD	0	1	1	1	1
	Liczba dzieci	0	10	5	8	6
Powiat międzyrzecki	Liczba RDD	2	2	2	2	2
	Liczba dzieci	18	17	20	19	24
Powiat nowosolski	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat słubicki	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat strzelecko-drezdenecki	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat sulęciński	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat świebodziński	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat wschowski	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat żagański	Liczba RDD	2	2	2	2	2
	Liczba dzieci	23	18	25	23	16
Powiat żarski	Liczba RDD	0	0	0	0	0
	Liczba dzieci	0	0	0	0	0
Powiat zielonogórski	Liczba RDD	0	1	1	1	0
	Liczba dzieci	0	6	8	8	0
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	Liczba RDD	2	1	1	2	1
	Liczba dzieci	17	8	8	13	8
	Liczba RDD	1	1	1	1	4

Powiat m. Zielona Góra	Liczba dzieci	3	11	12	7	43
------------------------	---------------	---	----	----	---	----

Źródło: BDL

3. Realizacja celów deinstytucjonalizacji w systemie pieczy zastępczej

3.1. Analiza Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej

Każdy Powiatowy Program Rozwoju Pieczy Zastępczej zawiera cel główny oraz cele szczegółowe wraz z opisanymi działaniami w kierunku ich realizacji. Badacze przeanalizowali 14 Programów (każdy odpowiadający 1 województwu) w kierunku celów związanych z deinstytucjonalizacją. Wyszczególniono 4 kategorie:

1. Rozwój i promowanie rodzicielstwa zastępczego;
2. Wsparcie funkcjonowania istniejących rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka;
3. Prewencja zagrożeń rozwoju dziecka i funkcjonowania rodziny w środowisku lokalnym oraz praca z rodziną biologiczną;
4. Budowa lokalnego systemu pomocy dziecku i rodzinie.

We wszystkich 14 Programach jako jeden z celów szczegółowych wskazano *Rozwój i promowanie rodzicielstwa zastępczego*, który jest związany z procesem deinstytucjonalizacji. W ramach tego celu wyznaczono następujące działania:

- a) szkolenie i kwalifikowanie kandydatów na rodziny zastępcze;
- b) tworzenie niezawodowych, zawodowych i pomocowych rodzin zastępczych oraz rodzinnych domów dziecka;
- c) prowadzenie lokalnych akcji i kampanii społecznych promujących ideę rodzicielstwa zastępczego (media, prasa, radio);
- d) Obchody Dnia Rodzicielstwa Zastępczego.

Kolejnym celem, który został zawarty w 14 Programach jest *Wsparcie funkcjonowania istniejących rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka*. Wskazane działania to. m.in.:

- a) rozwój świadomości oraz kompetencji opiekuńczo-wychowawczych rodzin zastępczych, a także podnoszenie kwalifikacji oraz wiedzy wśród rodzin dotyczących opieki i wsparcia małoletnich;
- b) prowadzenie grup wsparcia dla rodzin zastępczych;

- c) zapewnienie specjalistycznej pomocy oraz wsparcia rodzinom zastępczym i dzieciom przebywającym w pieczy zastępczej.

Bardzo ważną ideą, która przyświeca deinstytucjonalizacji, jest profilaktyka. *Prewencja zagrożeń rozwoju dziecka i funkcjonowania rodziny w środowisku lokalnym oraz praca z rodziną biologiczną*, jako cel szczegółowy, pojawiła się w 4 Programach. Wyszczególnione działania to m.in.:

- a) zapewnienie wsparcia specjalistycznego (psychologicznego, pedagogicznego, socjalnego) w szczególności w zakresie podnoszenia kompetencji opiekuńczo-wychowawczych, interwencji kryzysowej, przeciwdziałania przemocy w rodzinie i przeciwdziałania uzależnieniom;
- b) współpraca z instytucjami mającymi wpływ na sytuację dziecka przebywającego w pieczy zastępczej;
- c) spotkania grupowe: poszerzanie kompetencji wychowawczych, interpersonalnych, wsparcie i pomoc w radzeniu sobie z trudnościami procesu separacji i ponownej integracji rodziny.

Czwartym celem szczegółowym związanym z deinstytucjonalizacją, wymienianym w Programach Rozwoju Pieczy Zastępczej, jest *Budowa lokalnego systemu pomocy dziecku i rodzinie*. Zawarto go w 3 dokumentach. Wśród działań wymieniono:

- a) współpracę z organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz pieczy zastępczej,
- b) zwiększanie efektywności współpracy z podmiotami realizującymi zadania na rzecz rodziny i pieczy zastępczej na poziomie gminnym i powiatowym
- c) wdrażanie i realizacja projektów w ramach środków pozyskanych z Unii Europejskiej.

We wszystkich 14 powiatach rozwój i promowanie pieczy zastępczej oraz wsparcie funkcjonowania istniejących już rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka są priorytetowymi celami. Natomiast, bardzo ważne działania prewencyjne i budowa lokalnego systemu pomocy dziecku i rodzinie, czyli profilaktyczna pomoc środowiskowa, pojawiają się kolejno tylko w 4 i 3 Programach. Zwrócenie uwagi na te cele jest istotne w kontekście przyszłości pieczy zastępczej. W obliczu zmniejszającej się liczby rodzin zastępczych, już teraz, bardzo ważna jest praca nad organizacją wsparcia w środowisku lokalnym i zapobieganie sytuacjom, w których dziecko musi trafić do innej formy opieki.

3.2. Analiza stanu deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w województwie lubuskim na podstawie wybranych danych powiatowych

Poszukując odpowiedzi w wywołanych już wcześniej danych, nie sposób odpowiedzieć na realizację każdego z wyszczególnionych wcześniej celów. Jednak dane przedstawione poniżej w bardzo prosty sposób odzwierciedlają poziom deinstytucjonalizacji w pieczy zastępczej w województwie lubuskim.

Zgodnie z ustawą o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej “W placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego są umieszczane dzieci powyżej 10. roku życia, wymagające szczególnej opieki lub mające trudności w przystosowaniu się do życia w rodzinie. Umieszczenie dziecka poniżej 10. roku życia w placówce opiekuńczo-wychowawczej typu socjalizacyjnego, interwencyjnego lub specjalistyczno-terapeutycznego jest możliwe w przypadku, gdy w danej placówce opiekuńczo-wychowawczej umieszczona jest matka lub ojciec tego dziecka oraz w innych wyjątkowych przypadkach, szczególnie gdy przemawia za tym stan zdrowia dziecka lub dotyczy to rodzeństwa”. W sytuacjach kryzysowych w placówkach interwencyjnych mogą być umieszczani młodszy wychowankowie, ale należy ich niezwłocznie przenieść do jednej z rodzinnych form pieczy zastępczej.

Tabela 31. Odsetek wychowanków w wieku poniżej 10 r. życia przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego, interwencyjnego, specjalistyczno-terapeutycznego w ogólnej liczbie wychowanków przebywających w tych placówkach

Powiaty	2022	2023
Lubuskie	11,42	8,87
Powiat gorzowski	0,00	0,00
Powiat krośnieński	7,69	0,00
Powiat międzyszecki	5,41	5,00
Powiat nowosolski	13,04	16,33
Powiat słuński	28,57	6,67
Powiat strzelecko-dreźnieński	0,00	0,00
Powiat sulęciński	0,00	13,33
Powiat świebodziński	15,79	12,07
Powiat zielonogórski	0,00	0,00
Powiat żagański	7,41	0,00
Powiat żarski	19,64	18,33
Powiat wschowski	9,52	4,76
Powiat m. Gorzów Wielkopolski	12,50	6,41
Powiat m. Zielona Góra	8,33	9,38

Źródło: BDL

Dane w Banku Danych Lokalnych dostępne są tylko dla lat 2022 i 2023, możliwe, że we wcześniejszych latach nie mierzono tego odsetka ze względu na przepisy przejściowe ustawy OWRISPZ. W powiatach: gorzowskim, krośnieńskim, strzelecko-drezdeneckim, zielonogórskim i żagańskim, widać spadek odsetka wychowanków w wieku poniżej 10 r. życia przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych do zera lub utrzymujący się na tym poziomie dwa lata z rzędu. Na terenie tych obszarów występuje pożądana deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej. Jednak nie dzieje się tak w całym regionie. Są powiaty, w których w wyniku nagłej sytuacji wskaźnik wzrasta, ale w następnym maleje (powiat słuwicki, Powiat m. Gorzów Wielkopolski). Są również i takie powiaty, w których wysoki odsetek małych dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej powtórzył się dwa razy z rzędu (nowosolski, świebodziński, żarski). To wskazuje, że jeszcze w wielu miejscach w województwie brakuje miejsc w rodzinnej pieczy zastępczej, co może sygnalizować, że zakładane rezultaty celów Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej nie są realizowane. Oznacza to, że deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej nie przebiega w tych obszarach sprawnie.

3.3. Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej

Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej rozumie się jako procentowy udział dzieci przebywających w rodzinnej pieczy zastępczej w odniesieniu do wszystkich dzieci umieszczonych w rodzinnych i instytucjonalnych formach pieczy zastępczej. Dane potrzebne do obliczenia wskaźnika deinstytucjonalizacji to: liczba dzieci ogółem znajdujących się w rodzinnej pieczy zastępczej (stan na 31 grudnia danego roku); liczba wychowanków w roku sprawozdawczym znajdujących się w instytucjonalnej pieczy zastępczej (okres 1 stycznia - 31 grudnia danego roku); łączna liczba dzieci/wychowanków w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej. Tabele zawierające ww. dane znajdują się w suplemencie do raportu. W tabeli nr zamieszczono wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej w podziale na województwa. Ze względu na brak danych o ilości wychowanków w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej i regionalnym ośrodku preadopcyjnym, nie uwzględniono ich w liczbie wychowanków w roku sprawozdawczym w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Tabela 32. Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej wyrażony w procentach

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021	2022	2023
DOLNOŚLĄSKIE	67,54	66,77	65,79	66,91	66,43
KUJAWSKO-POMORSKIE	66,99	68,16	67,41	66,53	66,16
LUBELSKIE	66,71	68,29	67,92	67,05	67,16
LUBUSKIE	74,91	76,63	79,28	74,72	76,06

ŁÓDZKIE	72,85	73,66	72,52	72,25	70,64
MAŁOPOLSKIE	65,62	66,91	68,57	65,32	65,32
MAZOWIECKIE	69,65	71,43	71,79	71,92	71,67
OPOLSKIE	70,94	71,98	74,04	73,13	74,68
PODKARPACKIE	68,29	68,47	67,78	69,22	69,59
PODLASKIE	72,80	72,74	71,29	71,16	70,91
POMORSKIE	74,60	75,70	76,34	74,55	76,11
ŚLĄSKIE	71,19	71,89	72,41	71,60	72,43
ŚWIĘTOKRZYSKIE	66,57	68,01	67,94	67,10	65,21
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	69,78	70,80	71,78	71,24	70,54
WIELKOPOLSKIE	77,53	78,86	80,05	80,63	81,12
ZACHODNIOPOMORSKIE	77,61	76,91	76,83	78,04	77,05
Polska	70,93 (%)	71,73 (%)	71,92 (%)	71,45 (%)	71,49 (%)

Źródło: BDL

Patrząc na skalę ogólnopolską nastąpił wzrost wskaźnika deinstytucjonalizacji w pieczy zastępczej. W województwie lubuskim, na przestrzeni 5 lat, wskaźnik wzrósł o 1,15 p. p. (punkt procentowy), z 74,91% w 2019 do 76,06% w 2023 roku. W większości województw wskaźnik, na przestrzeni 5 lat, utrzymywał się na podobnym poziomie lub wzrastał. Przykładami regionów, w których wzrost deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej był większy niż w pozostałych, są województwa: opolskie i wielkopolskie. W regionach: łódzkim, podlaskim i świętokrzyskim wartość wskaźnika zmalała. W województwie łódzkim o 2,21 p. p., o 1,89 p.p. w województwie podlaskim, a w świętokrzyskim o 1,36 p. p. Wartość wskaźnika pokazuje, że w obszarze pieczy zastępczej trwa proces deinstytucjonalizacji. W zależności od regionu Polski przebiega on w różnym tempie. Ze względu na brak zdiagnozowania potrzeb w zakresie pieczy zastępczej w niniejszej diagnozie, nie sposób określić dokładnych przyczyn takiego stanu rzeczy.

4. Podsumowanie analizy systemu pieczy zastępczej w województwie lubuskim: Wyzwania, rekomendacje i kierunki dalszych badań

Należy zastanowić się, w jakim stopniu nowe, proponowane przez ekspertów rozwiązania funkcjonowania systemu pieczy zastępczej, są osiągalne. W ramach idei deinstytucjonalizacji rekomenduje się wprowadzenie alternatywnych do instytucjonalnych form opieki, zmiany organizacji wsparcia i opieki nad osobami zależnymi polegające na zamykaniu placówek opieki stacjonarnej, zmniejszaniu liczby przebywających tam osób. “W odniesieniu do dzieci pozbawionych opieki zaleca się wprowadzenie opieki rodzinnej i opieki do niej zbliżonej. Opieka zbliżona do rodzinnej to opieka nad małymi grupami dzieci, która nie następuje w środowisku domowym opiekunów.”²⁸ Mając świadomość obecnego stanu funkcjonowania pieczy zastępczej - brak kandydatów na rodziców zastępczych, obciążenie istniejących już rodzin zastępczych - nasuwa się pytanie: kto będzie organizował taki rodzaj opieki i kim będą osoby opiekujące się dziećmi?

Deinstytucjonalizacja w ujęciu socjologicznym jest procesem zmiany, a nie punktem

dojścia. Profesjonalnych praktyk pomocowych nie można w pełni zdeinstytucjonalizować.

Institucją jest bowiem każde zorganizowane działanie społeczne per se. a więc m.in. także środowiskowe usługi społeczne. Zrozumienie procesualnego charakteru deinstytucjonalizacji pozwala dostrzec dwa ważne założenia programowe polityki DI, a dotyczące: (1) potrzeby konsekwentnego, ale rozłożonego w czasie wdrażania podejścia środowiskowego oraz (2) niezbędności stosowania różnorodnych form i metod wsparcia.²⁹

Dobłą praktyką jest umieszczanie w Powiatowych programach rozwoju pieczy zastępczej analizy ryzyka umieszczenia w pieczy zastępczej. Takie dane pozwalają lepiej monitorować potrzeby w zakresie usług społecznych. Idealnym rozwiązaniem byłoby prowadzenie takiej analizy ryzyka w oparciu o wspólną dla całego regionu metodę.

Dostępne dane wskazują, że kryzys demograficzny w województwie lubuskim nie prowadzi do zmniejszenia zapotrzebowania na usług pieczy zastępczej. Zmniejsza się liczba rodzin zastępczych spokrewnionych, ale poza tym w pozostałych typach pieczy nie widać spadku liczby umieszczonych w nich dzieci. Może to wskazywać na rosnącą skalę problemów społecznych albo na to, że wcześniej nie wszystkie dzieci potrzebujące wsparcia je otrzymywały (tzn. stało się to dopiero możliwe, gdy w skutek spadku urodzeń system się trochę “odetkał”).

---

²⁸ Raclaw M., Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej – niebezpieczeństwo uproszczeń, Uniwersyteckie Obserwatorium Deinstytucjonalizacji Praktyk Pomocowych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2022.

²⁹ tamże

Potrzebne są badania, które pozwolą określić w jaki sposób w różnych powiatach i gminach województwa pracuje się z rodzinami, które są zagrożone umieszczeniem pochodzących z nich dzieci w pieczy zastępczej. Te lokalne różnice mogą wpływać na różne zapotrzebowanie na miejsca w pieczy zastępczej.

4.1. Realizacja celów badań

We wstępnej części raportu przedstawiliśmy sześć celów opisywanych w nich badań. Pierwszy z nich dotyczył syntetycznego przedstawienia regulacji prawnych kształtujących pieczę zastępczą, a drugi uwarunkowań społeczno-demograficznych jej działania. Cele te zostały osiągnięte dzięki analizie literatury prezentowanej w rozdziałach 1 i 2.

Realizacja kolejnych celów badań była bardziej związana z analizą danych opisujących funkcjonowania pieczy zastępczej. Dążyliśmy do określenia zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej w województwie lubuskim. Okazało się jednak, że brak jest jednoznacznych danych na ten temat. Informacji takich nie dostarczają Powiatowe Programy Rozwoju Pieczy zastępczej ani dane Głównego Urzędu Statystycznego.

W raporcie zgromadziliśmy szeroki zestaw danych opisujących ilościowe aspekty funkcjonowania pieczy zastępczej. Najważniejsze wnioski z tej analizy prezentujemy w podziale na pieczę zastępczą instytucjonalną i rodzinną.

Piecza instytucjonalna:

- Zwiększenie liczby placówek opiekuńczo-wychowawczych nie doprowadziło do zwiększenia ogólnej liczby dostępnych w nich miejsc. Przeciwnie, ich liczba była w 2023 roku mniejsza o 6, niż na początku analizowanego okresu.
- W latach 2019-2023 wzrosła o 45 wzrosła liczba miejsc w placówkach socjalizacyjnych.
- W 2023 roku w stosunkowo wielu powiatach liczba wychowanków w placówkach socjalizacyjnych była większa niż liczba dostępnych miejsc (wg stanu na 31 grudnia).
- Trzeba sprawdzić poprawność danych wskazujących, że w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego są umieszczane dzieci bez orzeczenia sądu. To sugeruje potencjalny konflikt z zapisami ustawy OWRISPZ.
- W latach 2019-2023 znacznie zwiększyła się ogólna liczba wychowanków, którzy byli umieszczani w placówkach socjalizacyjnych (z 473 do 527).
- W analizowanym okresie zwiększyła się liczba placówek interwencyjnych oraz dostępnych w nich miejsc. Działają one jednak tylko w trzech powiatach, a większość wychowanków przyjmowana jest na podstawie orzeczenia sądu. To sugeruje, że nowe placówki bardziej, niż na potrzeby w sytuacjach kryzysowych, są odpowiedzią na niedostateczną liczbę miejsc w pieczy zastępczej w ogóle. Jeśli utworzenie nowych placówek interwencyjnych doprowadziło do tak znaczącego wzrostu przebywających w nich dzieci, to jak potrzeby w zakresie tego typu usług były zaspokajane wcześniej? Dodatkowo, trzeba podkreślić, że w analizowanym okresie

zmniejszyła się liczba rodzin zastępczych zawodowych pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego.

- Ważnym odkryciem jest to, że w placówkach interwencyjnych przebywa nieproporcjonalnie wielu chłopców. W przypadku innych form pieczy zastępczej proporcje pomiędzy płciami są wyrównane.
- Zastanawiające są duże różnice w poszczególnych latach w zakresie liczby wychowanków, którzy opuszczają placówki interwencyjne na rzecz własnych rodzin. W 2021 roku było 5 takich sytuacji, a w 2022 aż 18.
- W regionie nie ma placówek specjalistyczno-terapeutycznych, a wartość wskaźnika określającego jak duży odsetek dzieci z niepełnosprawnościami w pieczy zastępczej został umieszczony w jej rodzinnych formach jest niższa od średniej dla całej Polski. W województwie lubuskim nie ma też regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej. Innym ważnym ustaleniem badań jest to, że zmniejszyła się liczba rodzin zastępczych specjalistycznych. Z pewnością trzeba sprawdzić czy liczba miejsc dla dzieci ze specjalnymi potrzebami jest na pewno adekwatna do potrzeb.
- Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych typu rodzinnego nie zmieniła się w analizowanym okresie.
- Liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych łączących zadania zmniejszyła się z 5 do 2. Warto sprawdzić jakie były tego powody i czy przekształciły się one w placówki innego typu.

Piecznia rodzinna:

- Statystyczne dziecko mieszkające w regionie ma większe szanse znalezienia się w rodzinnej pieczy zastępczej niż jego rówieśnicy z większości innych województw. Niekoniecznie świadczy to o wyjątkowo dobrze rozwiniętej pieczy tego typu. Może to wskazywać na dużą skalę problemów społecznych w województwie. Różnice pomiędzy regionami są tu jednak znaczne i ich wyjaśnienie jest materiałem na rozbudowany projekt ogólnopolski.
- Zmniejszyła się liczba rodzin zastępczych spokrewnionych i liczba dzieci w nich przebywających. To jest obszar, w którym widoczny jest wpływ kryzysu demograficznego. To jednak równocześnie najpowszechniej występujący w województwie typ pieczy zastępczej, w którym opiekę znajduje najwięcej dzieci. Wydaje się, że jest tu największy potencjał do zwiększenia liczby miejsc liczonych w liczbach bezwzględnych. Nie wiadomo jak wiele rodzin spokrewnionych pełni jednocześnie funkcję rodzin zastępczych niezawodowych lub zawodowych. Być może tu też jest jakiś potencjał do zwiększenia liczby miejsc.
- W analizowanym okresie w województwie lubuskim zwiększyła się liczba rodzin zastępczych niezawodowych oraz liczba umieszczonych w nich dzieci. Występują jednak bardzo duże różnice pomiędzy powiatami w liczbie dzieci przypadających na jedną tego typu rodzinę. Warto sprawdzić przyczyny tych rozbieżności. W przyszłych projektach badawczych można by bardziej dogłębnie analizować sytuację w

poszczególnych powiatach. Generalnie, zgodnie z przepisami prawa, rodziny zastępcze zawodowe mogłyby hipotetycznie opiekować się większą liczbą osób. Z pewnością warto sprawdzić dlaczego tak się nie dzieje.

- Wyjaśnienia wymagają rozbieżności pomiędzy limitami rodzin zastępczych zawodowych, które są określone w Powiatowych programach rozwoju pieczy zastępczej, a faktyczną liczbą tego typu rodzin zastępczych.
- W 2023 roku nastąpił nagły wzrost liczby rodzin zastępczych zawodowych, których liczba utrzymywała się wcześniej na mniej więcej stałym poziomie. Być może widoczny jest efekt działań na rzecz deinstytucjonalizacji. Pozytywnie wyróżniają się powiat żarski i zielonogórski. Warto sprawdzić, dlaczego akurat tam liczba rodzin zastępczych zawodowych utrzymuje się na wysokim poziomie.
- Alarmujące jest to, że bardzo zwiększyła się liczba dzieci przypadających na jedną rodzinę zastępczą zawodową.
- Rodzinne domy dziecka nie są rozpowszechnioną formą pieczy zastępczej. Ich liczba nie zwiększyła się znacząco, ale za to nieproporcjonalnie do tego wzrostu zwiększyła się liczba dzieci w nich umieszczonych.

Jednym z celów badania była również analiza stopnia deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej. Województwo lubuskie należy do regionów, w których wartość wskaźnika deinstytucjonalizacji jest najwyższa. Niepokojące jest jednak to, że tak wiele dzieci w regionie trafia do pieczy zastępczej.

4.2. Rekomendacje i wytyczne odnośnie do dalszych badań

Na podstawie opisanych w raporcie analiz formułujemy następujące rekomendacje:

1. Działania na rzecz rozwoju pieczy zastępczej powinny być elementem regionalnej polityki demograficznej.
2. Potrzebne jest monitorowanie zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej na poziomie powiatów.
3. Częściowym rozwiązaniem problemu braku miejsc w pieczy zastępczej mogłoby być skuteczniejsze wspieranie rodzin doświadczających problemów.
4. Podniesienie jakości Powiatowych Programów Rozwoju Pieczy Zastępczej mogłoby się dokonać poprzez stworzenie metodologii ich tworzenia, która byłaby rekomendowana do stosowania na terenie województwa lubuskiego.
5. Konieczne jest rozważenie intensyfikacji działań na rzecz utworzenia w województwie lubuskim ośrodka preadopcyjnego i regionalnej placówki opiekuńczo-terapeutycznej.
6. Potrzebne jest monitorowanie sytuacji dzieci z niepełnosprawnościami, które są umieszczane w pieczy. Istnieje ryzyko, że ich potrzeby nie są należycie zaspokajane.

Opisywane tu badanie było od początku projektowane jako wstępna analiza, której wyniki mają dostarczyć rekomendacji odnośnie dalszych badań pieczy zastępczej. Większość tych rekomendacji dotyczy analizy różnych aspektów funkcjonowania pieczy zastępczej w regionie. **Są jednak także zjawiska, które mogłyby być przedmiotem badań**

ogólnopolskich. Tutaj na pierwszy plan wysuwa się kwestia znacznych różnic pomiędzy regionami w zakresie odsetka dzieci umieszczanych w rodzinnej pieczy zastępczej. Zrozumienie tych różnic mogłoby ułatwiać projektowanie działań odciążających i usprawniających system pieczy zastępczej.

Pogłębione badania w województwie lubuskim powinny skupić się na następujących zagadnieniach:

1. Powody występowania różnic pomiędzy powiatami w zakresie dostępnych form pieczy zastępczej. Przykładowo w powiatach żarskim i zielonogórskim funkcjonuje większa liczba rodzin zastępczych zawodowych niż w innych częściach województwa lubuskiego. Zrozumienie powodów tych różnic ułatwiłoby rozwój różnych form pieczy zastępczej w innych częściach regionu.
2. Powody występowania różnic pomiędzy powiatami w zakresie liczby dzieci umieszczanych w różnych formach pieczy zastępczej, w tym zwłaszcza w rodzinach zastępczych spokrewnionych.
3. Stosowane sposoby pracy z rodzinami oraz ich wpływ na zmniejszanie zapotrzebowania na usługi pieczy zastępczej.
4. Przebieg procesu planowania rozwoju pieczy zastępczej na poziomie powiatów.
5. Poziom faktycznego zaspokojenia potrzeb w zakresie specjalistycznych usług pieczy zastępczej kierowanych do dzieci z niepełnosprawnościami.
6. Funkcjonowanie rodzin zastępczych niezawodowych. Konieczne jest tu sprawdzenie czy mają one potencjał do przyjmowania większej liczby dzieci.
7. Zapewnianie wsparcia w sytuacjach kryzysowych. Kluczowym zagadnieniem jest tu stwierdzenie czy obecnie dostępna liczba miejsc w placówkach interwencyjnych i rodzinach zastępczych pełniących funkcję pogotowia opiekuńczego jest wystarczająca. Dodatkowo należy wyjaśnić dlaczego chłopcy trafiają do placówek interwencyjnych częściej niż dziewczęta.

Rekomenduje się by zarysowane powyżej problemy badawcze rozwiązać poprzez realizację badań jakościowych. Uzupełniłyby one prezentowaną w tym raporcie analizę danych zastanych dotyczących ilościowych aspektów funkcjonowania pieczy zastępczej. Wydaje się, że najlepszą strategią badawczą byłaby realizacja powiatowych studiów przypadku, w ramach których stosowane byłyby wywiady eksperckie, wywiady pogłębione i wywiady grupowe. Wybór miejsc do realizacji studiów przypadków powinien być oparty na wynikach prezentowanej w tym raporcie analizy ilościowej. Należy przeprowadzić badania w powiatach różniących się ilością miejsc w poszczególnych rodzajach pieczy zastępczej. Studia przypadków powinny odpowiadać na zestaw wspólnych pytań badawczych, ale powinny być także postawione dodatkowe pytania badawcze, na które odpowiedzi będą dostarczać studia przypadków w konkretnych lokalizacjach, np. w powiatach, które w ogóle nie zapewniają usług placówek interwencyjnych, w powiatach w których nie ma specjalistycznych usług pieczy zastępczej, czy w powiatach, w których funkcjonuje ponadprzeciętna liczba rodzin zastępczych zawodowych.

Bibliografia

1. A. Skalec-Ruczyńska, Trendy w opiece zastępczej – międzynarodowa analiza porównawcza, System pieczy zastępczej. Wybrane aspekty w ujęciu krajowym i międzynarodowym, (red.) M. Danecka, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, 2020.
2. B. Balcerzak-Paradowska, D. Graniewska, B. Kołaczek, D. Głogosz, Wielodzietność jako cecha środowiskowa, Rodziny wielodzietne w Polsce. Teraźniejszość i przyszłość, red. B. Balcerzak-Paradowska, Warszawa 1997.
3. Bank Danych Lokalnych.
4. CBOS, Postawy prokreacyjne kobiet, 2023.
5. D. Sikorska, Dysfunkcje opiekuńczo-wychowawcze w rodzinach dotkniętych alkoholizmem w opinii wychowawców placówek opiekuńczo-wychowawczych, Niedostosowani społecznie jako kategoria zagrożona wykluczeniem, Społeczna Akademia Nauk w Łodzi.
6. Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, Współczynnik dzietności i reprodukcji brutto <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/dane/podgrup/tablica> dostęp:[24.09.2024].
7. Główny Urząd Statystyczny, Polska w liczbach 2024, Warszawa, 2024.
8. (red.) Kordaczuk-Wąs, Wiktorowicz-Sosnowska, I. Drozd, Piecza zastępcza - historia i współczesność, Rodzina zastępcza. Pomiędzy prawem teorią i praktyką, Exante Wydawnictwo Naukowe, Wrocław 2018.
9. M. Raclaw, Deinstytucjonalizacja pieczy zastępczej - niebezpieczeństwo uproszczeń, Uniwersyteckie Obserwatorium Deinstytucjonalizacji Praktyk Pomocowych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 2022.
10. Najwyższa Izba Kontroli, Informacja o wynikach kontroli "Wsparcie Systemu Pieczy Zastępczej w Procesie Deinstytucjonalizacji", Departament Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny, Warszawa, 2022.
11. Urząd Statystyczny w Zielonej Górze, Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego 2024.
12. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz. U. 2011 Nr 149 poz. 887).
13. R. Pląsek., Dynamika przemian instytucji pieczy zastępczej w Polsce, Polityka Społeczna nr 2/2019, Polska Akademia Nauk, 2019.
14. SOS Wioski Dziecięce w Polsce <https://wioskisos.org/kim-jestesmy/> dostęp:[10.10.2024].

15. T. Nikiel, Wpływ uzależnienia od narkotyków na życie rodziny i najbliższe otoczenie, Centrum Medyczne MEDJOL, <https://medjol.pl/warto-wiedziec/warto-wiedziec/wplyw-uzaleznienia-od-narkotykow-na-zycie-rodziny-i-najblizsze-otoczenie> dostęp:[17.09.2024].

16. Z. Izdebski, Tło demograficzne i zdrowotne, Zdrowie i życie seksualne Polek i Polaków w wieku 18-49 lat w 2017 roku. Studium badawcze na tle przemian od 1997 roku, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2020.

Spis Tabel

Tabela 1. Źródła wykorzystywane do osiągnięcia celów analizy danych zastanych	7
Tabela 2. Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej wg powodów w woj. lubuskim w latach 2019-2023.....	28
Tabela 3. Placówki opiekuńczo-wychowawcze w województwie lubuskim według typów.....	32
Tabela 4. Miejsca całodobowe w placówkach opiekuńczo-wychowawczych różnego typu w województwie lubuskim	32
Tabela 5. Wychowankowie przebywający w placówkach opiekuńczo-wychowawczych według stanu na 31 grudnia.....	33
Tabela 6. Placówki socjalizacyjne według powiatów	34
Tabela 7. Miejsca całodobowe w placówkach socjalizacyjnych.....	35
Tabela 8. Wychowankowie przebywający w placówkach socjalizacyjnych według stanu na 31 grudnia	36
Tabela 9. Wychowankowie przebywający w placówkach socjalizacyjnych w województwie lubuskim według stanu na 31 grudnia.....	37
Tabela 10. Wychowankowie w placówkach socjalizacyjnych w latach 2019-2023	38
Tabela 11. Zmiany liczby wychowanków w placówkach socjalizacyjnych w latach 2019-2023	38
Tabela 12. Placówki interwencyjne	39
Tabela 13. Miejsca całodobowe w placówkach interwencyjnych.....	39
Tabela 14. Wychowankowie przebywający w placówkach interwencyjnych według stanu na 31 grudnia	40
Tabela 15. Zmiany w liczbie wychowanków w placówkach interwencyjnych w latach 2019-2023	41
Tabela 16. Udział dzieci z niepełnosprawnością umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej w liczbie dzieci z niepełnosprawnością umieszczonych w pieczy zastępczej ogółem	43
Tabela 17. Placówki rodzinne ogółem.....	44
Tabela 18. Miejsca w placówkach rodzinnych.....	44
Tabela 19. Zmiany liczby wychowanków w placówkach rodzinnych w latach 2019-2023.....	45
Tabela 20. Placówki łączące zadania ogółem	45
Tabela 21. Placówki łączące zadania	46
Tabela 22. Zmiany liczby wychowanków w placówkach łączących zadania w latach 2019-2023	47

Tabela 23. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 r. ż. w województwie lubuskim	49
Tabela 24. Liczba dzieci umieszczonych w rodzinnej pieczy zastępczej na 1000 dzieci do 18 r. ż. według województw	50
Tabela 25. Liczba rodzin zastępczych spokrewnionych i liczba dzieci, nad którymi sprawują pieczę.....	51
Tabela 26. Liczba rodzin zastępczych niezawodowych i liczba dzieci, nad którymi sprawują pieczę.....	52
Tabela 27. Planowane limity rodzin zawodowych według powiatów.....	55
Tabela 28. Liczba rodzin zastępczych zawodowych według ich typów	56
Tabela 29. Liczba dzieci w rodzinach zastępczych zawodowych w podziale na powiaty.....	60
Tabela 30. Liczba rodzinnych domów dziecka i liczba dzieci w nich przebywających w podziale na powiaty	61
Tabela 31. Odsetek wychowanków w wieku poniżej 10 r. życia przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego, interwencyjnego, specjalistyczno-terapeutycznego w ogólnej liczbie wychowanków przebywających w tych placówkach	65
Tabela 32. Wskaźnik deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej wyrażony w procentach.....	66
Tabela 33. Liczba dzieci ogółem znajdujących się w rodzinnej pieczy zastępczej (stan na 31 grudnia danego roku) w podziale na województwa w latach 2019-2023	79
Tabela 34. Liczba wychowanków w roku sprawozdawczym znajdujących się w instytucjonalnej pieczy zastępczej (okres 1 stycznia-31 grudnia danego roku) w podziale na województwa w latach 2019-2023	80
Tabela 35. Łączna liczba dzieci/wychowanków w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej w podziale na województwa w latach 2019-2023	81

Spis wykresów

Wykres 1. Liczba ludności ogółem w woj. lubuskim w latach 2000-2023	22
Wykres 2. Urodzenia żywe, zgony, przyrost naturalny na 1000 ludności w województwie lubuskim w latach 2002-2023	23
Wykres 3. Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym (14 lat i mniej) na tle ogólnej liczby ludności w woj. lubuskim wyrażona w procentach	24
Wykres 4. Współczynnik dzietności w województwie lubuskim w latach 2002-2023	25

Spis schematów

Schemat 1. Podział form pieczy zastępczej.....	12
--	----

Aneks

Tabela 33. Liczba dzieci ogółem znajdujących się w rodzinnej pieczy zastępczej (stan na 31 grudnia danego roku) w podziale na województwa w latach 2019-2023

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021	2022	2023
DOLNOŚLĄSKIE	5 725	5 695	5 848	5 982	6 035
KUJAWSKO-POMORSKIE	3 267	3 341	3 436	3 450	3 541
LUBELSKIE	2 585	2 597	2 659	2 655	2 652
LUBUSKIE	2 033	1 967	2 009	1 968	2 110
ŁÓDZKIE	4 172	4 147	4 152	3 957	3 970
MAŁOPOLSKIE	2 871	2 892	2 965	3 025	3 151
MAZOWIECKIE	5 882	5 909	6 018	6 083	6 249
OPOLSKIE	1 540	1 485	1 563	1 543	1 590
PODKARPACKIE	1 818	1 789	1 782	1 738	1 748
PODLASKIE	1 400	1 390	1 420	1 362	1 394
POMORSKIE	4 006	4 066	4 189	4 248	4 596
ŚLĄSKIE	7 579	7 542	7 445	7 389	7 761
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1 418	1 422	1 420	1 387	1 361
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	2 759	2 803	2 816	2 789	2 830
WIELKOPOLSKIE	4 654	4 704	4 868	4 949	5 190

ZACHODNIOPOMORSKIE	3 720	3 737	3 767	3 736	3 902
Polska	55 429	55 486	56 357	56 261	58 080

Źródło: BDL

Tabela 34. Liczba wychowanków w roku sprawozdawczym znajdujących się w instytucjonalnej pieczy zastępczej (okres 1 stycznia-31 grudnia danego roku) w podziale na województwa w latach 2019-2023

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021	2022	2023
DOLNOŚLĄSKIE	2 752	2 834	3 041	2 958	3 050
KUJAWSKO-POMORSKIE	1 610	1 561	1 661	1 736	1 811
LUBELSKIE	1 290	1 206	1 256	1 305	1 297
LUBUSKIE	681	600	525	666	664
ŁÓDZKIE	1 555	1 483	1 573	1 520	1 650
MAŁOPOLSKIE	1 504	1 430	1 359	1 606	1 673
MAZOWIECKIE	2 563	2 364	2 365	2 375	2 470
OPOLSKIE	631	578	548	567	539
PODKARPACKIE	844	824	847	773	764
PODLASKIE	523	521	572	552	572
POMORSKIE	1 364	1 305	1 298	1 450	1 443
ŚLĄSKIE	3 067	2 949	2 837	2 931	2 954
ŚWIĘTOKRZYSKIE	712	669	670	680	726

WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1 195	1 156	1 107	1 126	1 182
WIELKOPOLSKIE	1 349	1 261	1 213	1 189	1 208
ZACHODNIOPOMORSKIE	1 073	1 122	1 136	1 051	1 162
Polska	22 713	21 863	22 008	22 485	23 165

Źródło: BDL

Tabela 35. Łączna liczba dzieci/wychowanków w rodzinnej i instytucjonalnej pieczy zastępczej w podziale na województwa w latach 2019-2023

Jednostka terytorialna	2019	2020	2021	2022	2023
DOLNOŚLĄSKIE	8 477	8 529	8 889	8 940	9 085
KUJAWSKO-POMORSKIE	4 877	4 902	5 097	5 186	5 352
LUBELSKIE	3 875	3 803	3 915	3 960	3 949
LUBUSKIE	2 714	2 567	2 534	2 634	2 774
ŁÓDZKIE	5 727	5 630	5 725	5 477	5 620
MAŁOPOLSKIE	4 375	4 322	4 324	4 631	4 824
MAZOWIECKIE	8 445	8 273	8 383	8 458	8 719
OPOLSKIE	2 171	2 063	2 111	2 110	2 129
PODKARPACKIE	2 662	2 613	2 629	2 511	2 512
PODLASKIE	1 923	1 911	1 992	1 914	1 966
POMORSKIE	5 370	5 371	5 487	5 698	6 039

ŚLĄSKIE	10 646	10 491	10 282	10 320	10 715
ŚWIĘTOKRZYSKIE	2 130	2 091	2 090	2 067	2 087
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3 954	3 959	3 923	3 915	4 012
WIELKOPOLSKIE	6 003	5 965	6 081	6 138	6 398
ZACHODNIOPOMORSKIE	4 793	4 859	4 903	4 787	5 064
Polska	78 142	77 349	78 365	78 746	81 245

Źródło: BDL